

Islami „õigusalsed määrused“ — fatvaad

Üllar Peterson

Sissejuhatus

Islami ühiskondliku korralduse ja toimimise seisukohast on tähtsal kohal šariaadi asjatundjate muftide antavad „õigusalsed määrused/ ediktid“ fatvaad (arab, ains فتوى — *fatwā*, mitm فتاوى — *fatāwā*).

Islamiuurijad on fatvaadele seni vähe tähelepanu pööranud.¹ Selle teema vastu on alles viimastel aastakümnetel tekkinud mõningane huvi.² Kõige enam on islamoloogide tähelepanu köitnud tänapäevased, 20. sajandi teise poole muftide määrused nendega kaasnevate poliitiliste

¹ Pinnapealselt on mufti institutsiooni ja fatvaa temaatikat käsitletud tänapäevases islamoloogias lipulaevas *The Encyclopaedia of Islam* (EI, II: 866–67); aga väljaandes *The Encyclopaedia of the Quran* isegi ei leidu märksõna ei fatvaa ega mufti kohta, kuigi mõlemad terminid pärinevad koraanist. Vähe käsitleb neid kahte märksõna ka peamisi islami õiguse uurijaid Joseph Schacht (1902–1979) oma loomingus (Schacht 1983: 73–75; veel vähem aga Schacht 1979) ja ega teisedki islami õiguse uurijad fatvaa toime-mehhanismide vastu erilist huvi ole tundnud. Kuid nagu allpool selgub, on lääne islamoloogid üksikuid fatvaasid vägagi põhjalikult analüüsinud.

² Parimaks ülevaateks on Colombia ülikooli teaduri Wael Hallaqi (snd 1955) islami õiguse alased tööd, eriti *An Introduction to Islamic Law* (Hallaq 2009), milles esitatakse mufti ja fatvaa temaatika seotuna islami üldise õiguskorraldusega; eraldi väärib ära märkimist *Authority, Continuity, and Change in Islamic Law* (Hallaq 2001), mis vaatleb fatvaakogumikke põhjalikumalt; veidi käsitleb seda temaatikat ka *A History of Islamic Legal Theories: An Introduction to Sunnī usūl al-fiqh* (Hallaq 1997). Ainus teine tähelepanuväärne teadusteos fatvaadest on artiklikogumik *Islamic Legal Interpretation: Muftis and their Fatvaas* (Masud 1996).

implikatsioonide tõttu. Üldjoontes on teaduslik pilt olemas ka Osmanite impeeriumi fatvaadest, eriti aga Egiptuse viimase sajandi fatvaa andmise mehhanismidest,³ aga vähe on uuritud islamimaailma varasema aja määruste temaatikat. Eesti keeles pole kirjasõnas sel teemal mitte midagi ilmunud, v.a 2019. aasta artikkel *Idakirjas* siinkirjutajalt (Peterson 2019).

Alljärgnevalt saabki lugeda ülevaadet muftide antud fatvaadest ja islamimaailmas korduvalt puhkenud „fatvaasõdadest“, kus erinevad poliitilised jõud püüavad üksteist islamivaimulike määruste abil väärata. Vaadeldakse tosinkonda islamiajaloo kõige mõjukamat, veidramat ja kuulsamat fatvaad ning nendega seotud poliitilisi arenguid.

1. Fatvaa andjate muftide institutsioon

Muftide institutsioon kujunes islami sünniga. Esimesed muftid — fatvaade andjad — olid islami asjatundjatest muslimid, kelle religioosne siirus leidis muhameedlaste hulgas üldist tunnustust ning kes teadsid koraani peast ja olid ülimahuka sunnaga sina peal. Sajandite jooksul kujunes välja arusaam mufti kohustuslikest omadustest ja teadmistest: ta pidi valdama islami kanooniliste tekstide kasutamise metodoloogiat (eriti tühistamise ja asendamise ehk *nash*-teadust), täiuslikult araabia keelt ja islami õiguses kasutatavaid põhimõtteid (eriti *qiyās* — analüüs analoogia põhjal). Viimasel sajandil eeldatakse muftidelt ka mõne islamimaailma keskse kõrgema õppeasutuse lõpetamist islami õiguse erialal (mufti kvalifikatsioonist vt: Šurūṭ... 2017; Hallaq 2001: 8–24; Masud 1996: 15–26).

Harilikult on fatvaa kaheosaline, koosnedes muftile eraisiku, organisatsiooni või ka riigivõimude esitatud küsimusest (või siis mufti enda tõstatatud aktuaalsest ühiskondlikust teemast) ja vastusest sellele, lähtudes islami seisukohtadest. Küsimus koosneb mingi olukorra/probleemi pikemast või lühemast kirjeldusest ning sellele vastuse palumisest. Mufti pole küsija esitatud faktide ja asjaolude kontrollija, vaid lähtub nendest, pidades talle esitatud fakte/olukordi tõesteks. Riigivõimude, poliitikute jt ühiskondlike tegelaste puhul tuleb vahel küsimuse sõnastamisel ette manipuleerimist, et saada endale sobiv vastus. Samas varitseb oht, et

³ Hea ülevaade Egiptuse muftidest ja fatvaadest on Skovgaard-Petersenil 1997.

liiga ilmse tõeväänamisega saadud fatvaal ei ole ühiskonnas suurt mõju või muutub see lausa üldrahvalikuks pilkeobjektiks.

Mufti vastus ehk siis fatvaa põhiosa kujutab endast tõstatatud probleemile vastuse leidmist islami alustekstide (koraan, sunna ja islami õigus) põhjal. Lihtsa küsimuse või elementaarse olukorra kirjelduse puhul võib mufti vastus olla väga lühike ning piirduda lausa vastusega „jah/ei“. Kuid vastus võib olla ka väga põhjalik, seda eriti ühiskonda laiemalt puudutavate teemade puhul või ka näiteks juhul, kui mufti poole pöördub valitseja, ametnik või keegi muu mõjukas isik. Sellisel juhul sisaldab vastus väljapeetud põhjendusi arvukate viidetega koraanile, sunnale, islami õiguse tekstidele ja varasematele fatvaadele, kujutades endast lausa kümnete lehekülgede pikkust õiguslast traktaati.

Fatvaa vastuseosa järgib alati muslimite kanoonilistes tekstides sätestatud üldisi põhimõtteid ega ole reeglina vastuolus islami õiguse põhiseisukohtadega. Tulenevalt asjaolust, et islamimaailma 14 sajandi pikkuse ajaloo jooksul on eksisteerinud miljoneid muftisid (alates väikeasulate kohalikest ekspertidest ja lõpetades riigimuftidega) ning lahendamist vajavate probleemide hulk on samuti mõõtmatu, siis pole harvad juhud, kui islamimaailma erinevates kohtades esitatud samale küsimusele võib vahel leida lausa üksteisele vastukäivaid vastuseid. Ette on tulnud ka olukordi, kus mufti on aastaid hiljem, näiteks uute asjaolude ilmnemisel oma kunagise määruse uuega tühistanud. Ka muftid on ju lihtsurelikud, kes võivad vägagi mahukast islami kanooniliste tekstide kogumist erinevalt, vahel lausa vastupidi aru saada. Veelgi sagedamini aga tuleb valitsejate palgal olevatel riigimuftidel oma fatvaades islamitekstide abil anda just selliseid vastuseid, mida kõikvälised käskijad tahavad.

Siinkohal tuleb rõhutada, et fatvaa on mufti kui islami õiguse eksperdi arvamus, millest juhendumine pole ei määruse küsijale ega ka teistele kohustuslik. Kuid sõltuvalt mufti positsioonist, eriti kui tegu on islamiteokraatialaadsete riikidega, võib suur osa rahvast pidada oma südameasjaks fatvaaga sätestatu täideviimist (näiteks allpool vaadeldud al-Ḳumainī surmaotsus Salman Rushdiele). Samuti pole fatvaad palunud riigivõimul/islamiorganisatsioonil kohustust sellest lähtuda, kuid vajaduse või sobivuse korral põhjendatakse mõnda oma riiklikult tähtsat otsust just sellesama fatvaaga. Levinud on ka „fatvaade õngitsemine“: kui tulem ikkagi ei ühti küsija soovidega, võib paluda kas samalt või siis mõnelt teiselt muftilt uue määruse, sõnastades küsimuse veidi erinevalt.

Tulenevalt asjaolust, et mõne mõjuka mufti määrus võib keskvõimu toetada või vastupidi, seda tugevalt õõnestada, on islamimaailma valitsejad püüdnud juba muhameedluse esimestest sajanditest luua fatvaasid ohjeldavat kontrollimehhanismi võimust sõltuva ja valitseja huve teeniva riigimufti(de) institutsiooni näol, mille antavaid edikte on püütud sõltumatute muftide omadest ikka „õigematenäol“ näidata. Osmanite impeeriumis loodi sel eesmärgil riikliku mufti Şayḫ al-islām'i ametikoht, teiste islamiriikides olid samuti oma „õukonnamuftid“. Islamimaailma mõjukaimaks muftiinstitutsiooniks on nüüdseks kujunenud al-Azhari ülemmufti juhitud Dār al-iftā' (Fatvaade koda), mis paistab silma iga uue Niilusemaa „vaarao“ vaadete heakskiitmisega, olgu siis tegu 1950.–60. aastate Nasseri-aegse sotsialismi, 1970. aastate Sadati läänemeelsuse või 2012.–2013. aastatel lühidalt võimul olnud Muslimite Vennaskonna islamismiga.

Viimasel sajandil ongi peamistes islamiriikides sisse seatud võimukuulekas ülem-, suur- või riigimufti ametikoht (Saudi Araabias 1953, Liibanonis ja Malaisias 1955, Jeemenis 1962, Indoneesias 1975 jne), omad üldtunnustatud ülemmuftid on ka islamimaailmast väljaspool asuvates suurema muhameedlaste kogukonnaga riikides. Viimasel poolsajandil on islamimaailmas välja kujunenud ka arusaam, et al-Azhari kõrval on väarikaimaks fatvaainstitutsiooniks Saudi Araabia Dār al-iftā'.

Kuid fatvaa andmise kontrolli alla võtmine ei piirdu vaid ülemmuftide ametikohtade sisseseadmise ja võimukuulekatest muftidest moodustatakse riiklikke fatvaakomiteesid. Need väljastavad riigimuftide grupiviisi antud määrusi, mis esmapilgul justkui viivad miinimumini inimliku eksimuse võimaluse ja muudavad määrused veelgi rohkem vastavaks islami kanooniliste tekstide vaimuga. Aga tegelikult on sellised komiteed kuulekad riigivõimu/rahastajate teenrid. Saudi Araabias asutati 1971. a ülemmufti juhitud al-Lağna ad-dā'ima lil-buḥūṭ al-'ilmiyya wa-l-iftā' (Fatvaade Andmise ja Uuringute Alaline Komitee),⁴ millega võistleb mõju pärast islamimaailmas al-Azhari juurde juba 1895. a asutatud Dār al-iftā' al-Miṣriyya (Egiptuse fatvaade koda).⁵ Kaalukatel rahvusvahelistel islamiorganisatsioonidel on samuti omad fatvaaorganisatsioonid, kuid nende sõltuvus on ilmne asukoha- või doonorriigi ideoloogiast ja kontrollimehhanismidest. Ka läänemaailmas on tekkinud omad fatvaa-

⁴ <http://www.alifita.gov.sa/Ar/Pages/default.aspx>

⁵ <http://dar-alifita.org/AR/default.aspx?LangID=1&Home=1&sec=fatwa>

komiteed, millest mõjukaimad on Ameerikas asuv Assembly of Muslim Jurists of America — Resident Fatwa Committee (Ameerika Islamiusku Juristide Assamblee — Residentide / Alaliste Elanike Fatvaakomitee),⁶ vanas maailmas aga European Council for Fatwa and Research (Fatvaade ja Teadusuuringute Euroopa Nõukogu).⁷

Lisaks muftide allutamisele püüavad islamimaailma valitsejad ka muftiks õppimise protsessi kontrollida, kujundades viimastel kümnenditel arusaama, et selline amet vajab eriharidust. Väärikaimateks asutusteks, kus islami õigust õppiv tudeng võib tänapäeval islamimääruste andmise kunsti omandada paariaastase erikursuse raames, on esiteks al-Azhar, teiseks Karatšis asuv *Dār al-‘ulūm*’i islamiinstituut, kuid ka teised suuremad islamiülikoolid väljastavad oma „fatvaapädevaid mufti sertifikaate“.

Siiski leidub islamimaailmas arvukalt mitte ainult sõltumatuid, vaid ka riigivõimule vastanduvaid islamispetsialiste, kes häälekalt protestivad riigivõimude poolt ära ostetud või muul moel sõltuvaks muudetud muftide kui islami südametunnistuse mandumise vastu. Sadadest sellistest iseseisvatest või siis mõne islamiliikumise eesotsas/ridades tegutsevatest muftidest on üks tuntumaid Muslimites Vennaskonna peaeoloog Yūsuf al-Qaraḏāwī (sünd 1926), kelle fatvaad erinevad vahel radikaalselt väärikaimate riigimuftide ja fatvaakomiteede määrustest. Ta peab Saudi Araabias, Iraanis jt islamiriikides rakendatavat kividega surnuks pildumise karistust ebaislamlikuks ning pooldab prohvet Muḥammadi sünnipäeva (*mawlid*) tähistamist, mis on aga vahhabiitlikes riikides keelatud. Rahvusvahelisel tasandil tekitavad probleeme tema määrused Venemaa kuulutamisesest „islami vaenlaseks“ või Saudi Araabias valitseva vahhabismi vastustamisest; vähem problemaatilised pole ka tema määrused, mis lubavad Palestiina naistel end sõjas Iisraeli vastu õhata või mahitavad hukkama homoseksuaale (The Qaradawi 2004...). Ka al-Qaraḏāwī koondab oma poolehoidjatest islamiõpetlasi fatvaakomiteeks enda juhitud ambitsioonika nimega instituudis Al-Qaradawi Center for Islamic Moderation and Renewal (Islami Mõõdukuse ja Uuendamise al-Qaradawi Keskus).⁸

⁶ <https://www.amjaonline.org/about/resident-fatwa-committee/>

⁷ <https://www.e-cfr.org/>

⁸ Kõik al-Qaraḏāwī fatvaad olid varem leitavad tema kodulehe fatvaadeseksstioonis Qaradawi.net, kuid pärast saudide juhitud blokaadi Qatarile on al-Qaraḏāwī veebileht kadunud. Viide tema instituudile: <https://www.hbku.edu.qa/en/cis/center/qcimir>

Fatvaade institutsiooni ülevaate lõpuks olgu niipalju öeldud, et see käib usinalt kaasas teaduslik-tehnilise arenguga: esimene trükitud õiguslane määrus ilmus 1727, samal aastal, kui Osmanite juures trükiti esimene raamat (Masud 1996: 31). Järgneval sajandil said kohalikus ajakirjanduses tavaliseks nii riigi- kui ka sõltumatute muftide fatvaaveerud. Kui raadio ja televisioon levisid islamimaailma, kartsid islamiõpetlased algul selliste läänelike moodsate vahendite sekulariseerivat mõju, kuid peagi avastati nende potentsiaal islamipropagandaks ning tekkisid sellised terminid nagu „raadiofatvaa“ ja „telefataa“⁹, hiljem ka „internetifatvaa“.

2. „Fatvaaprojektid“, „fatvaasõjad“ ja „fatvaa tühistamised“

Kuna fatvaad kujutavad islamimaailma poliitikas väekat relva, siis erinevate riikide muftirühmituste vahel vihaseid vastasseise „fatvaasõdade“ näol, kus poliitilistest ambitsioonidest tulenevalt on islami alustekstide põhjal koostatud määrustes mingis küsimuses risti vastupidised seisukohad. Ette on tulnud ka fatvaade meisterdamist ja käibesse paiskamist uskmatutega kahasse. Juhtub sedagi, et mõni sajanditetagune edikt tundub tänapäeval niivõrd problemaatiline, et mingi islamiõpetlaste seltskond selle tühistab — millele aga omakorda võivad teised vastata sellise „tühistamise ümberlükkamisega“.

2. 1. Osmanite — keiserliku Saksamaa ühine fatvaaprojekt

Esimene suurem rahvusvaheline „fatvaaprojekt“ toimus enam kui sajand tagasi keiserliku Saksamaa ja Osmanite impeeriumi ühisettevõttel 1914. aasta 11. novembris, kui Osmanite ülemmufti luges Istanbulis rahvale ette sultanivalitsuse fatvaabüroos paarikümne islami asjatundja koostatud ja sakslastega kooskõlastatud määruse, mille küsiv osa oli kirja pandud niiviisi, et iga tõsiuskne muhameedlane sai vastata vaid jaatavalt:

⁹ Sissejuhatav ülevaade raadiofatvaast ja selle erinevusest trükitud fatvaast Jeemeni 1950. aastate kontekstis vt Masud 1996: 310–322.

Küsimus: Kui mitmed vaenlased ühinevad islami vastu, kui islami maid rüüstatakse, muslimeid massimõrvatakse ja vangistatakse ning kui selle peale kuulutab sultan kooskõlas püha koraani lausungitega välja džihaadi — kas siis osavõtt sellisest sõjast on kõigile muslimitele kohustuslik?

Vastus: Jah! (Rogan 2016: 4)¹⁰

Sellise fatvaa mahitamisega lootsid sakslased Briti impeeriumi 100 miljoni, Prantsuse koloniaalvalduste paarikümne miljoni ning Vene Keisririigi Kaukaasia ja Kesk-Aasia valduste umbes 25 miljoni muslimi ülestõusu puhkemist. Lisaks andsid Osmanite vaimulikud välja veel mitu erinevatele Antanti islamikogukondadele adresseeritud samasisulist määrust. Ja kuigi üleüldist muslimite ülestõusu ei järgnenud, täitis see edikt siiski miinimumplaani: Antanti riigid pidid saatma rindelt kümneid tuhandeid sõdureid oma muhameedlastega asustatud kolooniatesse, kus karmidest ettevaatusabinõudest hoolimata siiski puhkes lokaalseid vastuhakke, brittide armees aga toimus arvukalt islamiusku üksikuritajate rünnakuid (Rogan 2016). Pole selge, kas Esimese maailmasõja aegne suurim muslimite vastuhakk, 1916. aastal Kesk-Aasias puhkenud „uskmatute vastane džihaad“, oli seotud selle fatvaaga, kuid sealse ülestõusu mahasurumiseks, mille peamised ohvrid olid mobiliseeritud kasakate naised-lapsed, pidid tsaarivõimud niigi habrast rinnet nõrgendama 30 000 sõduri suunamisega Turkestani mässukoldesse (Ганин 2016).

Arvatavasti on just sellest määrusest ajendatud tänapäeva esimesi islami suitsiiditerrorismi „üksiku hundi“ akte. Nimelt püüdsid kaks Austraaliasse emigreerunud türklast surmata püssitulega reisirongi juhti ja nõnda veeremit juhitamatuks muutes tappa tuhatkond tsivilistist reisi- ja ning seejärel võimuesindajatega surmani kestvas tulevahetuses usu- märtriiks saada. Kuigi ettevõtmine kukkus läbi, sest rongijuht pääses eluga ja ründajatel õnnestus enne korrakaitsjate kuulide läbi hukkumist surmata vaid neli reisijat, kujunes sellest aktsioonist ka esimene tänapäevaseid islamiteemalisi meediamanipulatsioonide lääne massimeedias,

¹⁰ Fatvaa tervikteksti tõlge vt Peters 1979: 90–99. See on üks läänes islamoloogide kõige põhjalikumalt läbi uuritud fatvaasid, seda alates töödega nagu Hurgronje 1915 ja lõpetades Lüdke 2005.

kui sakslased väitsid oma ajalehtedes langenud „vaenlaste“ arvuks pool-sada ning hakkasid vahejuhtumit kujutama „esimese sammuna Aust-ralia pealinna Canberra vallutamisel“! (Rogan 2016: 8–9).

2.2. „Esimene üleilmne fatvaasõda“ 1990–1992

Üks tuntumaid arvukate lahingutega „fatvaasõdu“ toimus esimese lahesõja aegu 1990. aastate alguses. Liitlaste rünnaku kartuses andis 1990. a detsembris Iraagis kogunenud Rahvusvaheline Islamiõpetlaste Kongress välja määruse, mis õhutas muslimeid üle terve maailma pidama džihaadi reeturite ja ristisõdijate käsilastega. Suurimaks reeturiks peeti Saudi Araabiat, mille pinnalt oli peatselt algamas Iraagi ründamine uskmatute lääneriikide poolt. Fatvaa toetus koraanikohtadele, *tafsīr*'idele ja *ḥadīf*'idele, mis keelavad muslimitel uskmatutega sõbrustada, veel vähem uskmatutega teiste muslimite vastu sõjalist liitu luua.¹¹ Rõhutati ka islami peamiste ajalooallikate seisukohta, et juba prohvet Muḥammad vastustas uskmatute viibimist Araabia poolsaarel. Seega argumenteeriti määruse abil, et kui Saudi Araabia lubab islami pühale alale lääneriikide sõjaväe-osi teiste muslimite ründamiseks, siis see tähendab üheselt mõistetavat religioosse aluspõhimõtte räiget rikkumist. Lisaks Iraagi islamivaimu-likele toetasid edikti üleilmselt ka arvukad islamiõpetlased ja fatvaa-organisatsioonid ning -komiteed, sh Briti Islaminõukogu, Jeruusalemma mufti, mitmed Sudaani, Iraani ja Jeemeni islamiõpetlased.¹²

Kuid täpselt samal ajal avaldasid Saudi Arabias kogunenud islami-õpetlased fatvaa, mis kuulutas Iraagi liidriile Saddam Husseinile džihaadi põhjendusega, et kui ühed muslimid kannatavad teiste muslimite põhjustatava ebaõigluse all, siis võib uskmatutelt abi paluda ja ajutiselt nende vägesid ka võõrustada isegi Araabia poolsaarel. Määrust toetasid mitmed Iraagi-vastases koalitsioonis osalevate islamiriikide juhti- vad vaimulikud.

1991. a kevadel avas selles fatvaasõjas uue rinde Egiptuse ülemmufti, asudes oma *Dār al-iftā'* poolt heaks kiidetud 50-leheküljelise määrusega toetama saudide antud Saddam Husseinini vastast edikti keskse argumen-

¹¹ Tüüpilised kohad koraanis on 3:118, 4:144, 5:51, 5:57 ning nende ja teiste arvukate ajaatide selgitused erinevates *tafsīr*'ides, kõigis sunnakogumikes leidub arvukalt *ḥadīf*'e mittermuslimitega sõbrustamise vastu.

¹² Parimaid ülevaateid 1990–1991 peetud „fatvaade sõjast“ vt Masud 1996: 297–310.

diga, et islami peamine ülesanne on rahu ja stabiilsuse kindlustamine ning muslimite kaitse agressiooni eest, sh ka teiste muslimite rünnakute eest, mistõttu võib kriitilistes olukordades uskmata abi kasutada juhul, kui see ei too kaasa koraanis ja islami õiguses sätestatud „uskmatutega sõbrustamist“ (Masud 1996: 297–302).

Kuid ega see fatvaasõda Niilusemaa määrusega veel lõppenud, sest uue „rinde“ avasid Afganistani konflikti (1979–1989) veteranidest islamiõpetlased, kes esmalt hakkasid oma määrustega õhutama asumist šariaadil põhineva Saudi Araabia poolele ja sotsialistist Saddam Hussein vastu. Kui aga selgus, et USA sõjaväeosad jäid ka pärast Iraagi purustamist islami pühale pinnale Al-Ĥijāzis, pöördusid needsamad õpetlased oma uute ediktidega saudide vastu, kes „oma vendi Iraagis uskmata abiga vaenavad“ — just sellisest asjaolust olid tingitud ka ibn Lādini kurikuulsad läänele sõda kuulutatavad fatvaad 1996. ja 1998. aastal (Geršman 2017).

3. Šiiitide ja sunniitide teineteise vastu antud määrused

Täiesti omaette fatvaade eriharuks võib pidada šiiitide ja väiksemate islamisektide teemal antut. Mõned nendest määrustest on määranud tervete usukogukondade saatust, nagu selgus eelmises *Idakirja* numbris ibn Taimiyya valangust alaviitide vastu (Peterson 2019). Mõjult ja iseloomult sarnaneb sellega 11. sajandil šiiite islamist välja arvav määrus Abū Ḥāmid al-Ġazālilt (1058–1111); kuid leidub ka terve hulk šiiitide antut sunniitide vastu, nagu see alljärgnevalt ilmneb viimasel kümnendil seoses Süürias toimuvaga.

3.1. Abū Ḥāmid al-Ġazālī sektantidevastane fatvaa

Umbes 9. sajandiks välja kujunenud sunniitlikus islamis hakkasid ilmuma „šiiidisektantide“ vastased fatvaad. Nendest esimesi, mis on ka säilinud, kuulub Abū Ḥāmid al-Ġazālī'le, keda tänapäeval peetakse islami vaimsuse ja müstitsismi esindajaks, kuid kelle pärandisse kuulub mitmeid uskmata ja lahkusuliste vastaseid vihaseid kirjutisi. Ühes oma fatvaas, millest alljärgnevalt on põhiosa tõlkes esitatud, ründabki

ta šiiismist kaugenenud suundumusi, kasutades nende vastu toona üldiselt levinud terminit *al-bāṭinīya*, mis märgib nii „sisekaemuslust“ kui ka selle praktiseerijat — teoloogilise terminina aga ketserit. Kuna al-Ġazālī ajaks oli välja kujunenud seisukoht, et inimolendi suurim patt on islami hülgamine, on ka tema fatvaa põhisoõnumiks väide, et sektantidest „sisekaemuslaste“ seltskond asub niivõrd kaugel islami alusseisukohtadest, et nende puhul on tegu usust lahtiütlejatega järgneva loogilise seisukoha alusel: kui sektandid keelduvad saama korralikeks musulmiteks, s.t sunniitideks, tuleb selliste uskmatute täisealised isikud surmata. Peamine selle fatvaa puhul on aga see, et siin saab „sisekaemuslaste“ suhtes sätestatu aluseks hilisematele irdusuliste vastu suunatud fatvaadele, sh eelmises *Idakirjas* vaadeldud ibn Taimiyya kuulsale alaviitide vastasele määrusele, ning al-Ġazālī alljärgneva koha võib üldjoontes ära tunda hilisemates arvukates sunniitide määrustes tänapäevani välja:

Nende [sisekaemuslaste] kohta lühidalt öelduna: nad käivad usust lahtiütlejate rada mööda oma käsitluses verest, rahast, abielust, loomade toiduks veristamisest, õigusemõistmisest ja seaduste toimimisest ning jumalakummardamisest. Neid ei tule orjastada ega võtta neilt uskmatute alistumismaksu [*ġizya*] ega ole nende suhtes andestamist ega armu,¹³ vaid nad tuleb maha tappa ning puhastada nendest maapind — selline on käsk käitumaks uskmatu *bāṭinīya*'ga. Ei ole erinõudmisi nende tapmisviiside kohta ega tapmise tingimustes: lihtsalt tapke neid ja valage nende verd, sest mida iganes nemad ka ei teeks, on nende surmamine õigustatud. [---]

Ning küsitakse: „Kas tapetakse ka nende lapsed ja naised?“ Me vastame: „Mis nende lastesse puutub — neil pole süüd ja nende suhtes kehtib [tapmist keelav] seadus; mis aga nende naistesse puutub: me tapame nad, sest on ju ilmne nende kohta käiv veendumus, et uskmatuks hakanu üle mõistetakse kohut usust loobuja seaduse kohaselt ning üldiselt ta tapetakse kehtival põhimõttel, mis tuleb Muḥammadi (SAWS) ütlusest: „Kes vahetab oma religiooni — tapke tema!“ (al-Ġazālī 1964: 156).

¹³ Siin loetletakse šariaadi põhimõtteid uskmatute kohta, mis aga ei kehti islamist loobunutele, kellega tuleb veelgi karmimalt ümber käia.

3.2. Šiidi pühapaiku Süüria sunniitide eest kaitsma õhutavad Iraani vaimulike fatvaad

Kui eelnevalt oli juttu sunniitide määrustest šiidi sektantide kohta, siis ega viimasedki oma vastumäärustega võlgu jää. Viimase aja suuremaid sunniitide vastaseid šiidi fatvaade puhanguid toimuski seoses 2011. aastal alanud Süüria kodusõjaga. Nimelt on Süürias võimu haarata püüdvatele sunniitidele omane püüdlus hävitada šiidi pühakohti. Keskselt sümboliks on saanud Damaskusest lõunas asuv Zaynab bint ‘Alī (šiitide esiisa ‘Alī tütar, elas u 626–682) väidetavasse matusekohta rajatud mošee, mille kaitsmist õhutavad mitmed Iraagi ja Iraani šiidi kõrgvaimulike määrused.

Esimene vastavasisuline edikt tuli mõjukalt Iraani kõrgvaimulikult ajatolla Kāzēm Ḥussaynī Ḥā’iri’lt 2013. a kevadel antud fatvaa näol, mille kaks põhimõtet said eeskujuks järgnevatele: esiteks toimuvat Süürias šiitide sõda uskmata (s.t sunniitide) vastu; teiseks aga polevat Süürias aset leidva puhul tegu mitte šiismi pühakohtade kaitsega, vaid see on islami kaitseks peetav džihaad (isikupõhise kohustuse ehk *farḍ al-‘ayn*’i põhimõte). See aga tähendab, et Süüriasse suundujate suhtes ei kehti tüüpilised džihaadist osavõtja reeglid, mis seavad piiranguid soole, vanusele ja sotsiaal-majanduslikule olukorrale: Süüriasse võivad asjaoludest sõltumata võitlema suunduda kõik šiidid:

Süüria sõja peateemaks pole mitte pühak Zaynabi haa kaitsmine, vaid selleks on uskmatausega peetav islamivastane sõda — seega on kohustuseks kaitsta islamit (al-Marǧī ‘... 2013).

Kuu aja pärast andis veelgi rohkem Süüria džihaadi õhutava määruse välja teine Iraani kõrgvaimulik Sayyid Muḥammad Ṣādeq Ḥussaynī ar-Rūḥānī (snd 1926), julgustades mitte ainult kaitsma Zaynabi pühakohta, vaid lubades sellises ettevõtmises langenutele paradiisiõndsust ning kehtades Iraani riiki kõigi vahenditega abistama Süürias kannatavaid šiite:

Küsimus: „Milline on õiguslik hinnang pühak Zaynabi pühaduste kaitsmise suhtes?“

Vastus: „Allahi nimel! Pärlendava pühakoha, imaamide eksimatu vääriskivi, islami naisteadlaste patrooni Zaynab bint Amīr al-Mu' minīn'i (Suurendagu Kõikvõimas Allah tema ülendatust ja pühadust ning hoidku vihkajate kurjuse eest!) viimse puhkepaiga kaitsmine kuulub parimate tegude, suurimat tänu väärivate usutoimingute ning Igavese Kõikvõimsa Allahi teenimise hulka. Kõigi kohustuseks on hoolitseda sellise pühaduse kestva kummardamise ja kaitsmise eest.“

Küsimus: „Kui selle pühakoha kaitsmine nõuab džihaadivõitlejatel minekut mõnele pühakojaga piirnevale alale, et takistada terroristidel lõhke-laengutega pühakoha tabamist, kuid kui see [minek sinna] tooks kaasa mõne džihaadivõitleja vigastada või surma saamise — kas peetakse neid siis usumärtriteks, kui nemad tapetakse?“

Vastus: „Allahi nimel! Pole mitte mingit kahtlust ega kõhklust selles, et nemad [s.t mainitud džihaadivõitlejad] on õigeusklikud usumärtrid, kes saavutavad igavese elu ning igikestva õnne.“

Küsimus: „Kas võib eraldada vahendeid Süürias puudust kannatavatele sellest osast, mis on mõeldud šiiitide imaamile [s.t Iraani keskvoimule minevad maksud]?“

„Vastus: Allahi nimel! Pole kahtlust selles, et puuduse käes vaevlevatele šiiitidele aš-Šāmi maadel [s.t Suur-Süürias], eriti aga [vaenlase poolt] sisse piiratud piirkondades — mille elanikel pole piisavalt leiba, vett, arstimeid või muud eluks vajalikku — on sellistes rasketes olukordades lubatud eraldada piisavalt vahendeid imaami (kiirendagu Allah Ülendatu tagasitulekut!) varalistest vahenditest meie vendade ja kallite poegade päästmiseks ning toetamiseks usklikest vendi aš-Šāmi maadel materiaalselt ja moraalselt. Ja kaasnegu selle kõigega ka meiepoolne abi palvete läbi, et Hoidva Isanda Aegadelõpu Imaami võimsa toetuse ja hoolitsuse varjus hädast üle saadaks!“ (ar-Rūḥānī 2013).

Nimetatud määrused tekitasid šiiitides sellise usuinnukuse, et lisaks Iraanist Süüriasse saabunud kümnetele tuhandetele võitlejatele tuli üle tuhande veel Afganistanist, sadu Indiast, Jeemenist ja Pakistanist ning mõni isegi Lääneriikidest, koondudes mitmetesse Zaynabi nime kandvasse rühmitustesse (Campnell 2014).

4. Muslimite elamine „uskmatute“ võimu all: lubatud või mitte?

Alates islami tekkest 7. sajandil muslimite valdused kuni 12. sajandini vaid laienesid. Islamiteoorias ja -praktikas oli täiesti tundmatu teema, kuidas peaks muslimite kogukond käituma uskmatute võimu all viibides? Selline küsimus tõusis küll korraks Bütsantsi ajutiste tagasi-vallutuste tulemusel (eriti 11. sajandil Anatoalias ja Süürias) ning seoses ristisõdijate ja mongolitega 12.–13. sajandil, kuid suuremat diskussiooni ei tekkinud — seda tulenevalt frankide peatsest minemakihutamisest ja mongolite islamiseerumisest 14. sajandi alguseks.

Kuid järgmistest sajanditest alates hakkas islamimaailm jäädavalt minetama mitmeid varem vallutatud suuri alasid. Esimene märkimisväärne territoriaalne kaotus oli Pürenee poolsaarel Andaluusiast ilmajäämine pärast rekonkistat 15. sajandi lõpuks, 17. sajandil algas Balkani vabanemise protsess Osmanite võimu alt, tatarlaste ja Kesk-Aasia islami-riikide allajäämine Moskva/Venemaa keisririigile 16.–19. sajandil, siis aga kristlike koloniaalvõimude võidukäik kõikjal islamimaailmas 19. sajandil. Seetõttu hakkas 15. sajandi lõpust alates tõstatuma küsimus: kas muslimid võivad jääda uskmatute võimu alla või peaksid nad islami valdustesse välja rändama? Vastust otsivad fatvaad jagunevad kahte vastandlikku rühma: ühed keelavad kategooriliselt, teised aga mitte ainult ei luba jääda uskmatute alla, vaid lausa õhutavad nendega koostööd tegema!

4.1. Uskmatute võimu all elamist keelavad fatvaad

Keelavatest esimesed ja hiljem pretsedendiks peetavad on Magribis (muslimite võimu all olev Põhja-Aafrika) elanud islamiõpetlase Aḥmad al-Wanšarīsī (srn 1508) kaks fatvaad aastast 1491, mil kristlased muslimid lõplikult Andaluusiast välja ajasid. Need määrused taunivad ühemõtteliselt muslimite jäämist uskmatute võimu alla ja rõhutavad islamialale väljarändamise vajalikkust.¹⁴

¹⁴ Need kaks fatvaad on talletatud kogumikus, kuhu on koondatud 11.–15. sajandi islamimaailma lääneosa muftide u 6000 määrust. Seda 13-kõitelist kogumikku tuntakse nime all *Kitāb al-mi'yar* või lihtsalt *al-Mi'yar*. Peatükis alapealkirjaga „Nawāzil al-imān wa-n-nuzūr“ („Usu ja pühalike vannete küsimused“; *al-Mi'yar* 1981–1983, 2: 47–266) on ka al-Wanšarīsī 132 fatvaad, milles ta käsitleb valdavalt Hispaania muslimite ette rekonkista käigus kerkinud praktilisi küsimusi.

Esimese fatvaa pealkiri on *Seaduste esitus nende kohta, kelle kodumaa on vallutanud kristlased ning kes pole välja rännanud [islami aladele], ning sellest, milliseid karistusi ja keelitusi kasutatakse selliste [muslimite] suhtes*. Määruse küsiv osa selgitab selle asjaolusid: rühm muslimeid lahkus kristlaste vallutatud Andaluusiast kogu oma vara maha jättes ja asus Magribi, kuid ei leidnud seal kohalike poolt ei mõistmist, inimlikku vastuvõttu ega elatist, vastupidi — nad kogesid nii suurt pettumust, et usk nõrgenes ja mõned neist sõnasid lausa sarkastiliselt: „Pigem tuleks islami aladelt ümber asuda kristlaste juurde“. Seetõttu uurib fatvaa nõutaja, kuidas tuleks suhtuda sellistesse hätta sattunud ümberasujatesse? (*al-Mi 'yār*, 2: 119–135). Al-Wanšarīsī põhjalik vastus algab kinnitusega, mis moodustab ka kogu määruse ideoloogilise sisu:

Kohustus rännata välja [islami valdusse] patu ja valskuse alalt [s.t mittemoslemite territooriumilt] seal valitseva ebaõigluse ja uskmatuse tõttu kestab kuni ülestõusmispäeva saabumiseni (*al-Mi 'yār*, 2:121).

Väljarännu nõuet argumenteeritakse arvukate koraanikohtadega, mis keelavad uskmatute ülemvõimu all viibimise ja mittemuslimitega läbikäimise ja lõpuks kuulutatakse ümberasumisest keeldujad „saatana teenriteks ja islami narrijateks“ (*al-Mi 'yār*, 2: 121–135).

Veelgi selgemalt ja karmimalt keelab uskmatute seas viibimise al-Wanšarīsī teine määrus, mis on tuntud nime all *Marbella fatvaa*. Selle küsija on üks muslim kristlaste kätte langenud Marbella linnast (1485) Andaluusias. Ta selgitab, et omades küll piisavalt vahendeid hülgamiseks uskmatutele alluvat territooriumi, viibib ta seal eesmärgiga aidata neid muslimeid, kellel puuduvad vahendid lahkumiseks, kuid kellel ka Marbellasse jäämine *kāfir*’ite keelt ja kombeid tundmata on väga raske. Nõnda ta siis küsibki al-Wanšarīsī arvamust oma altruistliku teguviisi kohta, millega küll rikutakse Allahi keeldu uskmatute võimu all viibida, kuid põhjenduseks on kaasmuslimite abistamine. Al-Wanšarīsī vastab, et mittemuslimite võimu all elades tuleb ju neile makse maksta, see aga kujutab endast uskmatutega läbikäimist reguleeriva keskse koraanikoha 9:29 sätestatule täpselt vastupidist:

Meie Võidukas Ainujumal on pannud pearahamaksu ja alanduse neetud uskmatute kaelade ümber, et nad kettides ja ahelates käiksid ringi mööda maid, asulaid ja pealinnasid, tuues nõnda esile islami võimsust ning prohveti [Muhammadi] ülevust. Ja kes muslimitest — kaitsku neid Allah ja hoolitsegu nende eest! — püüab need köidikud ja ahelad ümber sättida enda kaela — nemad on kaldunud kõrvale Allahist ja Tema Prohvetist ning on end seadnud Kõikvõimsa Kõikväelise viha alla. Selline [isik] väärrib, et Allah heidaks ta koos uskmatutega põrgutulle (*al-Mi'yār*, 1981–1983, 2: 137–138).

Järgnevalt al-Wanšarīsī selgitab, et kuigi fatvaa küsija aitab tõepoolest kaasmuslimeid, paneb ta toime islamiga sätestatud „loomupärase korra“ teadliku rikkumise:

Sest elamine koos uskmatutega, ilma et nood viibiksid alandatud *dimmī*-rahva seisundis, pole lubatud ega võimaldatav isegi mitte üheks tunniks, seda tulenevalt nende [uskmatute] elukorralduse põhjustatavast rüvedusest ja mustusest ning islami ja maise elukorralduse [šariaadi] roiskamisest (*Ibid.* 138).

Järgneb selgitus, et uskmatutele alludes ei ole võimalik islami alustest kinni pidada; muslim ei tohi lasta ennast uskmatute poolt alandada — kuid sündsusetute seksuaalsuhete, sotsiaalsete pahede ja kõikvõimalike muude kõlvatustega tegelevate uskmatute seas elamine just seda tähendabki, sest „ei suuda muslimid kaitsta seal oma naisi vaenlastest koerte ja uskmatute sigade eest“. Fatvaa lõpus aga rõhutatakse, et sellisel voo- ruslikul mehel pole seal uskmatute maal küll kohta! (*Ibid.*)

Need kaks al-Wanšarīsī määrust said järgnevatel sajanditel mitte ainult pretsedendiks, vaid neile tuginedes arendasid islamiõpetlased välja veelgi karmima seisukoha: uskmatute aladel elavad muslimid aita- vad kaasa (seda kas teadlikult või mitte) islamivastaste jõudude võimut- semisele. Seepärast on uskmatute aladel elavad muslimid ise legitiimseks džihaadi sihtmärgiks, nende vara kuulub sõjasaagi hulka ning neid tuleb pidada islamiusust lahtiütlejateks. Usust loobujateks peetakse ka islami alalt uskmatute juurde ümberasujaid. Sellist karmi seisukohta vastus- tavaid islamiõpetlasi aga määratleti halvustavalt „paar rida õigustea- dust lugenuid soperdajateks“, kes lähtuvad koraani tühistatud ajaadidest (nt 3: 28) ja muust mitterelevantses (Hendrickson 2009: 238–334, 395–436).

Neid al-Wanšarisī põhimõtteid edasi arendavaid fatvaasid on säilinud arvukalt 19.–20. sajandi Põhja- ja Lääne-Aafrikast, kus suured alad olid hõivanud Prantsuse, Itaalia ja Hispaania koloniaalvõimud. Iseloomulik on ühe Magribi väljapaistvama õigusteadlase ‘Alī ibn ‘Abd as-Salām at-Tusūlī (srn 1842) fatvaa pealkirjaga „Nende kohta, kes koos kristlastega elavad“, mille üks iseloomulik koht kõlab nii:

On tarvilik neid [s.t koloniaalvõimude all elavaid muslimeid] tappa ja nende vara sõjasaagiks võtta, sest nende poolt asustatud maa on uskmatute ala ning nende vara on uskmatute, mitte aga nende endi võimu all. [---] Kinni tuleb võtta ka nende naised ja tuua nad muslimite valdusse: nad lahutatakse meestest kohtuniku otsusega ega ole neil lubatud taas abielluda oma kaasadega — nad pannakse paari hoopis teiste meestega (Hendrickson 2009: 259).

4.2. Lubatud elada uskmatute võimu all

Kuid nagu fatvaazanrile omane, leidis al-Wanšarisīst alguse saanud seisukohtadele ka risti vastupidiseid, mis mitte ainult ei lubanud muslimitel elada mittemuslimite võimu all, vaid andsid lausa soovitusi oma usu varjamiseks uskmatute rituaale täita! Näiteks al-Wanšarisīga samal ajal elanud Orani mufti Aḥmad ibn Abī Ğum‘a al-Wahrānī (srn 1511) u 1504. a antud fatvaa soovitab Andaluusiasse kristlaste võimu alla jäänud muslimitele järgmist:

Kui nad sunnivad teid palvetunni saabudes heitma maha nende eba-jumalakujude ette või kui nad kohustavad võtma osa nende usuriitusest, siis kinnitage enestele seda, et nende poolt tehtav on keelatud [islamist] ning olgu teil kindlaks kavatsuseks islami õigusega sätestatud palvuse läbi viimine — kuid kummardage maha mis iganes eba-jumalakuju ette nemad langevad, kuid seda tehke püüelge Allahi poole. [---] Ja kui nemad sunnivad teid veini jooma, siis võite sedagi teha, kuid teie sooviks olgu veinijoomise vältimine (Harvey 2005: 61).

On teada ka fatvaasid, mis otsesõnu ja vähimagi kahemõttelisuseta toetasid uskmatute võimu muslimite üle. Näiteks Mauritaania sufi, islami-õpetlase Sīdya ibn Muḥammad Bāba (1860–1924) 1903. a antud fatvaa keelab võitluse Prantsuse kolonistide vastu ja lahkumise nende võimu

alt. Väljaränne on kohustuslik vaid juhul, kui islamit ei saa praktiseerida, kuid uskmatud prantslased ju hoopiski tegutsevat islami hüveolu nimel: ehitavad mošeesid, likvideerisid „ühiskondliku korratuse“ (*fitna* — koraanis jt islami teoloogilistes tekstides esinev termin poliitiliste konfliktide märkimiseks) ning on määranud ametisse korralikult tegutsevad islamikohtunikud, milline asjaolu märgib ju islami põhinõude, šariaadi toimimist. Selliste seisukohtade toetuseks tsiteerib ta koraani kohti 4:98, 3:28, 12:55 ja neid selgitavaid *tafsīr'e* ning islami õiguse põhimõtteid. Teistes kirjutistes hurjutas Sīdya Bāba muslimeid aga kolonistide vastase džihaadi eest (Hendrickson 2009: 289–294).

Siiski tuleb Sīdya ibn Muḥammad Bāba vaadete puhul rõhutada asjaolu, et uskmatute võõrvõimu toetamine ja lähtumine nn tühistatud ajaaegadest on otseselt vastuolus sunniitliku islami aluspõhimõtetega ning annab tunnistust teadlikust hämamisest, mis on niivõrd iseloomulik sufidele, nagu selgub allpool vaadeldava al-Qādri fatvaa puhul.

5. Fatvaad üksikute „islamisolvajate“ ja läänemaailma vastu tervikuna

Kuigi reeglina on fatvaad islamimaailma või islamikogukonna siseasi, äärmisel juhul vaid uskmatute piiriäärseid alasid käsitledes, on viimasel poolel sajandil antud ka selliseid määrusi, mis tormavad tuulispasana üle terve maailma ja tabavad uskmatute valduste südaalasid. Üks kirikuulsamatest on Iraani Islamivabariigi vaimse isa al-Ḳumayni määrus „islamit solvanud“ Briti kirjaniku vastu, teiseks aga ibn Lādini sõjakoolutused Läänele.

5.1. Al-Ḳumayni fatvaa Salman Rushdiele 1989. a ja selle järeلمid

Islamiäärmsluse varjamatu sissetungi sümboolseks alguseks läände võib pidada Iraani usujuhi Rūḥollah Musavi al-Ḳumayni (1902–1989, võimul 1979–1989) 14.02.1989 Teherani raadios ette loetud fatvaad, milles ta kutsub üles tapma India päritolu Briti kirjanikku Salman Rushdiet (sünd 1947) prohvet Muḥammadit ja islamit „solvanud“ teose *Saatanlikud värsid* eest. Nimetatud raamatus kujutatakse muslimite prohvetit

hullumeelsena, tema naise aga lõbumajas prostituutidena töötamas, kuid tapmisedikti peamiseks ajendiks võisid olla pilked al-Ḳumayni enda pihta, keda kujutatakse Iraani rahvast õgiva türannina. Seega oli surma kuulutatav määrus kiire tulema:

Kõikväelise Allahi nimel!

Pole jumalat peale Allahi, kelle juurde me kõik kord tagasi pöördume.

Annan teada kõigile maailma usuinukatele muslimitele, et *Saatanlikud värvid* kujutab endast teksti, mis on kirjutatud, toimetatud ja avaldatud islami, muslimite prohveti Muḥammadi ning koraani vastu, seega selle autor nagu ka teose toimetajad ning selle sisust teadlikud levitajad on mõistetud surma. Kutsun üles südikaid muslimeid, kus iganes maailma nurgas nemad ka ei viibiks, tapmist viivitamatult täide viima, et mitte keegi ei söandaks tulevikus enam muslimite usutundeid solvata. Kes aga [fatvaad] täide viies hukub — teda peetakse Allahi tahtel usumärtrite hulka kuuluvaks. Kui aga mõni [islamiusku] isik teab selle raamatu autori asukohta, kuid pole suuteline ellu viima tema surmamist, siis peab ta sellest rahvale teada andma, et teda [Rushdiet] karistatakse oma tegude eest.

Valitsegu teie üle Allahi armulikkus ja õnnistus.

Rūḥollah al-Musavi al-Ḳumayni, 25. *bahman* 1367.¹⁵

Ja et mingit kahepidist mõtlemist ei saaks olla ega keegi sisepoliitilises võitluse ajal öeldut mahendada hakkaks, kinnitas al-Ḳumayni 19.02.1989 oma fatvaad uuega, teatades:

Isegi kui Salman Rushdie kahetseb ja muutub kõige vagamaks inimolendiks, lasub ikkagi igal muslimil kohustus ära kasutada kõike, mis tal on — nii oma elu kui ka vara —, tema põrgusse saatmiseks. Ja kui mõni mittemuslim saab teada tema asukoha ning omab kiiremat võimalust tema hukkamiseks, kui seda suudavad muslimid, siis lasub muslimitel kohustus maksta talle tänutäheks tema teo eest hüvitist või tasu (Pipes 1990: 30).

¹⁵ Mul pole teada fatvaa algne, pärsiakeelne tekst; viidatud ingliskeelne tsiteering on aga leitav mitmes temaatilises teaduskäsitluses, kohati veidi eri sõnastuses; siinkohal siis Pipes 1990: 27 ja veidi erinevas sõnastuses Hovsepian-Bearce 2015: 145.

1991. a märtsis kordas seda fatvaad uus Iraani usujuht ‘Ali Kāmenei (snd 1939) riigi ühes suurimas päevalehes oma määrusega, pannes Rushdie ja/või tema teose levitamise seotud isikute tapjatele välja mitme miljoni dollari suuruse pearaha.

Pärast al-Kūmayni fatvaa avaldamist ei puhkenud mitte ainult Iraanis ja islamimaailmas, vaid ka Rushdie kodumaal Suurbritannias ning mujal läänemaailmas rahvarohked surmanuhtluse täideviimist nõudvad meeleavaldused. Ähvardati *Saatanlikke värssse* müüvaid poode ja teose levitamise seotud isikuid. Tapeti teose jaapani keelde tõlkija, iranistika professor Hitoshi Igarashi (1947–1991); atentaadikatsesid pääsesid imekombel eluga, kuid vigastatult *Saatanlike värsside* itaalia ja norra keelde tõlkijad. Ja ega see Rushdie-hüsteeria ole kuhugi kadunud ka aastakümneid hiljem. Korduvalt on ilmunud teateid Iraanis korraldatud rahakogumise kampaaniatest suurendamiseks välja pandud taparaha, et ahvatleda kas või mõnda Rushdie enda sugulast fatvaad ellu viima (Kidneys... 1999).

Reaktsioon fatvaale oli islamimaailmas erinev. Fatvaa vastu olid paljud muslimid, sh nii mitmedki sunniidi äärmuslased, näiteks ülalpool mainitud al-Qaraḍāwī ning isegi osa juhtivaid Iraani usujuhte. Kuid hulk šiiite ja samuti sunniite toetasid määrust, ka mitmed nimekad Euroopas elavad muslimid kiitsid selle heaks (Pipes 1990: 144–45).

Saudi Araabia ei toetanud fatvaad ja andis välja oma määruse, kus Rushdie surmamise asemel räägitakse tänapäevasemas sõnastuses „islami kaitsmisest usust lahtiütleva eest“ (Pipes 1990: 34), kuid igaüks ju teab, et islamist loobumist karistatakse surmanuhtlusega. Veelgi leebem oli al-Azhar, teatades, et nemad al-Kūmayni fatvaad ei toeta ning õhutavad muslimeid tegutsema „raamatu keelamise, mitte aga selle autori tapmise nimel“ (Appignanesi 1990: 52–53). Tõelise rōlgusega sai aga hakkama brittide Foreign Office, andes välja oma „fatvaa“, mille sõnastusest lugesid Iraani jt islamimaailma fanaatikud õigustatult välja vaikiva nõusoleku al-Kūmayni tahteavaldusega:

Mõistame hästi, et sellist raamatut peavad paljud muslimid islami religiooni seisukohast solvavaks. [---] Meie armastame seda raamatut sama vähe kui muslimid, kelle religiooni pihta suunatud rünnakuid see sisaldab — seega me ei toeta seda. [---]

Suurbritannia valitsus teadvustab selgelt selle raamatu poolt põhjustatud valu ja ängi ning me soovime rõhutada asjaolu, et kuigi see ilmus trükist Suurbritannias, pole valitsusel sellega mitte vähematki pistmist ja me ei soovi end sellega siduda mitte mingil moel (Pipes 1990: 33–35).

Veel suurema allaheitlikkusega islami ees aga paistsid silma Suurbritannia kirikujuhid:

Vaid ülimalt tundetu isik ei tee märkama Salman Rushdie raamatuga põhjustatud muslimite sügavat solvumistunnet. (Weller 2009: 82–88).

Õnneks suutsid britid end peagi koguda ja Iraani diplomaadid maalt välja saata. Läänemaailma südametunnistus asus toona üldse Niilusemaal, kus Mubarak-i aegsed ilmikutest ministrid sõimasid al-Ḳumaynit pärast fatvaa avaldamist avalikult ja lihtsas maakeeles „seaks ja koeraks“ (Appignanesi 1990: 142–143).

Rushdiele antud fatvaa on märgiline, sellest alates tunneb islami-maailm aina kasvavat õigust määrustega surma mõista ükskõik millises maailmanurgas igapäev, keda kahtlustatakse sõnakuritegudes ja mõtte-roimades islami vastu, ning selliseid turmavaid fatvaasid ilmub ka mõõduka islamiga riikides. Näiteks 2012. a septembris andis üks Egiptuse mufti Aḥmad Ašūš välja „Fatvaa, mis kohustab tapma solvava filmi produtsenti, režissööri ja näitlejaid“ (Ašūš 2012), amatöörlühifilmi *Innocence of Muslims* (milles kujutatakse muslimite prohvetit ühe kohtlase tege-lasena) tootjatele.

5.2. Usāma ibn Lādini fatvaad — sõjakuulutus läänele

Kuid leidub ka fatvaasid, mis hoolimata oma vägevasõnalisusest jäävad alguses täielikult tähelepanuta, siis aga pauguga üleilmselt kuulsaks saavad. Just nõnda on lugu Usāma ibn Lādini¹⁶ (1957–2011) määrustega aastatest 1996 ja 1998, mida võib pidada sümboolseks sõja kuulutamiseks läänele. Esmalt proklameeris ibn Lādin surma läänemaailmale ja korrumpeerunud Saudi Araabia võimudele 23.08.1996 antud fatvaas

¹⁶ Kõik ibn Lādini inglise keelde tõlgitud avaldused ja teated ajavahemikust 1994–2004 on leitavad *Compilation ...* 2004.

pealkirjaga „Sõjakuulutus ameeriklaste vastu“ (Ibn Lādin 1996), põhjendades seda USA sõjabaaside asumisega islami pühapaikades ning Saudi Araabia eemaldumisega tõelisest islamist. Kuid see määrus jäi toona vähimagi tähelepanuta.

Muudetud sõnastuses ja teiste äärmuslaste täiendustega korrati seda fatvaad 23.02.1998 araabiakeelses Londoni päevalehes al-Quds al-‘Arabī pealkirjaga „Naṣṣ bayān al-ḡabhat al-islāmīya al-‘ālamīya li-ḡihād al-yahūd wa-aṣ-ṣalibiyīn“ („Ülemaailmse juutide ja ristosõdijate vastase džihaadi rinde teadaanne“) (Naṣṣ... 1998), mida võib pidada alqaidaismi kui ideoloogia püünetulekuks. Fatvaas kutsutakse muslimeid „isiku-põhise kohustuse“ (*fard ‘ayn*) raames üles pühale sõjale vahendeid valimata kõige mitteislamliku, eriti aga Ameerika vastu:

Kõikväelise abil kutsume üles igat muslimit, kes usub ainujumalasse ja soovib taevalikku tasu, järgima Allahi käsku tappa ameeriklasi ja rüüstama nende vara, kus iganes neid ka ei leiduks. Samuti õhutame islamiõpetlasi, islamiaktiviste, noori ja sõdureid ründama Ameerika Ühendriikide vägesid ja teisi sellise saatana toetajaid ning minema kihutama neid, kes nende taga seisavad — et nad saaksid korraliku õppetunni! [---]

Oo teie, kes te uskunud olete! Miks, kui teile öeldakse „Asuge Allahi teele“, litsute endid vastu maad! Teeb teile tõesti rõõmu maine elu enam tulevasest? Kuid võrreldes tulevasega on maise elu väärtus tühine (Koraan 9:38– 039).¹⁷

Kuid keegi ei pööranud ka sellele fatvaale suuremat tähelepanu. Tõsisemalt hakati võtma selle autoreid ja nende taha koondunud seltskonda, kes hiljem said tuntuks „alqaidalastena“, alles pärast USA saatkondade vastu Dar es-Salamis ja Nairobis korraldatud rünnakut 07.08.1998, milles hukkus 313 tsiviilisikut. Aga ülemaailmselt said alqaidalased tuntuks 11.09.2001 USA-s korraldatud rünnakutega.

¹⁷ Põhjalikku ülevaadet ja analüüsi vt Geršman 2017, sh araabiakeelne tekst ja tõlge inglise keelde lk 54–60.

6. Suurimad fatvaavassingud

Fatvaade koostamise alusnõue on lähtumine islami kanoonilistest tekstidest, järgides sajandite jooksul välja töötatud tekstikäsitlusmetodoloogiat. Koraani puhul tähendab see „koraaniteaduste“ (*‘ilm al-qur’ān*) kasutamist, kus kesksed on „ajaatide ilmutamise asjaolud“ (*asbāb an-nuzūl*) ja „tühistamine ning asendamine“ (*an-nāsīḥ wa al-mansūḥ*); sunna puhul tuleb järgida õpetust *ḥadīṭ*’de usaldusväärsusest; loomulikult peavad fatvaad järgima „prohveti eluloo“ põhižanreid. Mis aga peamine — ei tohi minna vastuollu islamis üldtunnustatud õigusnormatiividega, mida evivad *fiqh*-žanri teosed. Kuid tulenevalt poliitilistest ja sektantlikest põhjustest leidub määrusi, mille koostamisel on ülalnimetatud nõudeid räigelt rikutud. Veelgi enam — leidub isegi olematuid fatvaasid!

6.1. Al-Qādrī Fatvaa terrorismist ja suitsiidipommitamisest

Üks pikemaid ja kuulsamaid, samas ka enim islami alustekstidega mitte ainult manipuleerivamaid, vaid islami olemust moonutavaid tänapäevaseid fatvaasid on Pakistani sufist poliitiku ja islamiõpetlase Muḥammad Ṭahir al-Qādrī (snd 1951) 2009. a urdukeelse fatvaa põhjal 2010. a koostatud ingliskeelne 500-leheküljeline *Fatvaa terrorismist ja suitsiidipommitamisest* (Tahir-ul-Qadri 2010), mis on arvatavasti islamiajaloo kõige pikem määrus. See kujutab endast eelkõige välismaailmale ja islamit vähe tundvale isikule suunatud mainekujundusprojekti keskse argumendiga ülimalt rahumeelsest islamist, milles pole kohta vähimalgi äärmuslusel, rääkimata terrorismist või usumärterlusest. Selline tulemus on saavutatud islami kanoonilistes tekstides leiduvaid vägivalda taunivaid kirjakohti tsiteerides ja edasi arendades. Kuid seda fatvaad iseloomustavad räiged eksimused islamitekstide käsitlemise alusmetodoloogia suhtes:

- fatvaas leiduvad tolerantsi põhimõtted (nii muslimite kui ka teiseusksete suhtes) on tuletatud, lähtudes „tühistatud ajaatidest“, mitte hilisematest „lõplikest ja tühistavatest“, selline lähenemine on aga üks enim levinud islamipropagandistide vassingute viise;

- väärpilti loov valikulikkus: sunnast on valitud üksikuid rahušonumiga *hadī'e*, jättes tähelepanuta sadu sõjakaid;
- täiesti kõrvale on jäetud prohvet Muḥammadi tähtsaim allikatežanr *sīra* nagu ka kesksed ajaloo-, haldus- jt žanrid, ilma milleta pole võimalik islami olemust määratleda;
- otsene vastuollu minek šariaadis sätestatud põhimõtetega;
- vaikimine probleemsetest teemadest ja veiderdamine terminoloogiaga.

Tulemuseks on primitiivpropagandistlik fatvaalaadne abrakadabra, millele on islami kirjavarast raske analoogi leida niivõrd suure vastuollu mineku tõttu islami alustekstide ja šariaadi aluspõhimõtetega, islami ajaloolise praktika ning islamimaailma tänapäevase teoloogilis-poliitilise olukorraga.

Fatvaa algab loosungitega islamist kui „rahureligioonist“, mis „kindlustab turvalisuse tervele inimkonnale“. Suurim kuritegu islamis olevat kellegi tapmine, teiseusksetel aga on „islami ühiskonnas täielik isiklik ja religioosne vabadus ning võrdsus muslimitega“ (Tahir-ul-Qadri 2010: 7–8, 21, 34, 41–43, 55; *et passim*). Neid põhimõtteid selgitatakse põhjalikumalt kolmandas peatükis „Keeld valimatult tappa mittemuslimeid ja neid piinata“, mille sisuks on väide, et islam keelab nii muslimite kui ka mittemuslimite ründamise, sõdida olevat lubatud vaid enesekaitse eesmärgil ning keelatud on igasugune terrorism (*Ibid.* 91–115).

Vähegi islami alustekstide ja šariaadiga tutvunud isik aga teab, et eelnimetatud põhimõtted „turvalist elu kindlustavast rahureligioonist islamist“ kehtivad vaid islami aluspõhimõtteid tunnustavate muslimite kohta. Al-Qādrī ei maini oma poolel tuhandel leheküljel kordagi, et šariaati või prohvet Muḥammadi eeskuju vastustavate muslimite suhtes õhutavad kõik islami alustekstid ühemõtteliselt viha, islamist loobunud isikud aga kuuluvad hukkamisele.

Otseselt valetama aga hakkab autor seoses mittemuslimite temaatikaga — keeld rünnata kehtib vaid islamile allutatud *ḍimmī*de suhtes ja ka nendel ei ole muslimitega võrdseid õigusi. Vaikitakse asjaolust, et kõik islami alustekstid õhutavad muslimeid uskmatuid islamile allutama, mille käigus toimuva orjastamise, vägistamise, riisumise ning edaspidise haldamisega seotud alandava *ḍimmī*-süsteemi sätestab šariaat ülima põhjalikkusega.

Al-Qādrī määruse põhiargument on arutluskäik: enesetapp on islami seisukohast lubamatu, seda taunivad juba koraan ja sunna ning veel ühemõttelisemalt teised islami alusžanrid, seega on rangelt keelatud õhutada suitsiidiaktsioone, mille sooritajad ei saa paradiisi, sest nad on ju enesetapjad (Tahir-ul-Qadri 2010: 77–89). Selline arutluskäik kujutab endast otsest vassingut, sest enesetapp (suitsiid) ja märterlus (eneseohverdamine) on islamis nagu igas teiseski kultuuris kaks täiesti erinevat nähtust ning ega siis islam ole nii primitiivne, et ei teeks neil vahet. Enesetapp on islami alustekstides tõepoolest karmilt keelatud, aga usumärterlus ja eneseohverdus islami kaitsmiseks/levitamiseks on kõigis muhameedluse alustekstides sätestatud kui kõige üllamad teod. Nii räägivad sellest kümned ajaadid, sajad *ḥadīṭ*'id ja islami algusaja ajalooline praktika — kõik muslimite allikad lubavad end islami eest ohverdanule suurimat tasu Allahilt.

Sellisele manipulatsioonile, mis muide just tänu al-Qādrī varasematele kirjutistele on kulutulena levinud islami propagandakirjanduses, on häälekalt vastu astunud mitmed islamiõpetlased, näiteks al-Qaraḍāwī pidas vajalikuks selgitada:

Märterlusel ja enesetapul on selge vahe: enesetapp on meeletlik tegu, väljapääsmatus olukorras endale käe külge panemine. Seevastu usumärterlus on aga kangelaslik ja teadlik surmaminek Allahi nimel, mida enamusi islamiõpetlasi peab džihaadi suurimaks väljendusvormiks (The Qaraḍawī... 2004; Bartal, Rubinstein-Shemer 2017: 127–128).

Neljas peatükk „Terrorismikeeld mittemuslimite suhtes isegi sõja ajal“ keskendub teesile, et sõjategevuse käigus on muslimitel keelatud tappa teiseusksete naisi, lapsi, vanureid, usumehi jt võitlusvõimetuid, samuti ei tohi hävitada nende kodusid ega riisuda vara (Tahir-ul-Qadri 2010: 117–139). Kuid autor ei maini poole sõnagagi, et kõigi islami õiguskoolkondade seisukohast kehtib selline põhimõte vaid nende suhtes, kes muslimitele lepinguga kiiresti alistuda jõuavad või kellega muslimid üldse rahulepingut sõlmida soovivad — ülejäänud ju kuuluvad koos oma varaga sõjasaagi hulka.

Absurdini jõuab fatvaa viiendas peatükis väitega, et prohvet Muḥammad oli inimkonna ajaloos ainukordne religioosne tegelane, kes kaitses mittemuslimeid erakordsel moel; peatükk keskendubki esimeste kalii-

fide aegsele teiseuskseid „kaitsvale“ poliitikale (Tahir-ul-Qadri 2010: 140–156). Kuid teab ju tänapäeval iga muhameedlasest koolijütski uskmataute massihukkamistest, kõigi nende pagendamisest Arabia poolsaarelt, nende varade, naiste ja maade sõjasaagiks võtmisest just prohvet Muḥammadi ning esimeste kaliifide ajal!

Selle määruse viissada lehekülge üllaid põhimõtteid tolerantsist on täielikus vastuolus mitte ainult al-Qādrī kodumaa Pakistani, vaid ka paljude teiste usuvähemusi vaevavate islamiriikide olukorraga. Islami maailmas jäigi see välismaailmale mainekujundusprojektina loodud fatvaa suurema tähelepanuta või sai käremeelsetelt omajagu kriitikat islami aluspõhimõtetega vastuollu mineku pärast — al-Qādrī suhtes anti kümneid hukkamõistvaid edikte (mõnda nendest vt A‘laa 2012: 70–72). Märkimata ei saa jätta sedagi, et sufile omaselt esineb al-Qādrī täiesti vastupidise sisuga sõnumitega: läänes kuulutab religioonide vahelist rahu, kuid Pakistani avalikkusele esineb uhkeldavate teadetega, et just tema osales aastakümneid tagasi Pakistani usuhülgamise seaduse formuleerimisel, mis sätestab islamist loobujate ja „prohveti solvajate“ hukkamise. Kuulus on al-Qādrī lausung: „Nagu peni tuleb tappa igauks, kes prohvet Muḥammadit solvab, olgu ta muslim või uskmatu.“ (Fatah 2013) Karmilt on ta sõna võtnud ka usuvähemuste vastu ja islamiäärmuslaste poolt.¹⁸ Seega pole midagi imestada, et üks arvukatest tema vastu antud fatvaadest algab määratlusega: „Al-Qādrī kujutab endast kahe näoga isiksust, kes jätab teadmatusest vaevatud õpetlastele ja tavarahvale mulje kui tõelist islamit propageerivast sunniitlikust õpetlasest.“ (Misbahi 2012: 1)

Läänes aga sai al-Qādrī „rahusõnum“ kriitikavaba heakskiidu osaliseks, mis iseloomustab levinud soovmõtlemist seoses islamiga ja nappe teadmisi selle alustekstidega ümberkäimise metodoloogias.¹⁹ On lausa

¹⁸ Vt ka videot, milles ta suurstleb, et on Pakistanis kehtiva *Apostacy Law* üks põhi-autoreid ja ideoloog: Shah 2013; tema poolt süüitide uskmatauteks kuulutamisest *The Ideology...* 2013. Põhjalikumalt selle sugugi mitte rahumeelse islamiideoloogi vaadetest: Tufail 2013.

¹⁹ Siinkohal võiks esitada kümneid euroopa keeltes ilmunud al-Qādrī fatvaad ülistavaid või selle põhjal islamit iseloomustavaid käsitlusi või populaarteaduslikke artikleid, rääkimata mainekorralduslikest lehelugudest. Olgu mainitud vaid järgmisi: Power 2010, Caryl 2010, Syversen 2018: 8–9 *et passim*, Gunaratna 2013: 40–41, Süld 2012: 103–104; doktoritöödest: Nagata 2016: 296–299, *et passim*; sõjaväelaste analüüsides: Qureishi 2011: 67–69.

käibele lastud väide, et selle fatvaa on ametlikult heaks kiitnud al-Azhar,²⁰ kuigi nimetatud asutus ei tegele teiste määruste heakskiitmisega, vaid kellegi küsimuse peale annaks al-Qādrī määruse kohta välja oma määruse, millist aga pole teada.

6.2. Olematu „tuumafatvaa“ USA ja Iraani välispoliitilise argumendina

Aga fatvaamanipulatsioonide tipp pole argumenteerimine mõne eriti vigurdava määrusega, vaid see, kui lajatatakse olematu fatvaaga — ja seda läänlaste endi poolt! Uskumatu, aga just nii sündis sajandi läbi-murdeks tituleeritud Iraani tuumakõneluste käigus, kui USA president Barack Hussein Obama tugines oma väites Iraani tuumaprogrammi rahumeelsusest kõrgeima usujuhi ‘Ali Kāmenei tuumarelvade kasutamist ärakeelavale fatvaale! Obama kuulutas selgesõnaliselt ja ühemõtteliselt: „Iraani Kõrgeim Usujuht on välja andnud fatvaa tuumarelvade väljarendamise vastu.“ (Statement... 2015)

Sellise USA presidendi väitega on kolm suurt probleemi. Esiteks see, et Obama (täpsemalt talle nõu andev administratsioon) ei tunne islami alustoimemehhanisme, sest šiiidid võivad julgeolekuküsimustes uskmata religioosse teeskuse (*taqiya*) varjus öelda ükskõik mida, siinkohal siis silmakirjalikult väita, et nad on seadnud iseendale keelu arendada/kasutada tuumarelvade. Teiseks on Iraani praegune usujuht Kāmenei (sünd 1939) vana ja haige mees ning tema peatne järglane võib anda täiesti vastupidise fatvaa — või isegi seesama Kāmenei võib samal teemal tulla lagedale uue ja erineva määrusega, sest on ju islami ajaloos küllalt teada juhtumeid, kus fatvaa andja ei ole uute asjaolude ilmudes oma varasemat arvamuse avaldust mitte ainult märkimisväärselt muutnud, vaid isegi väljastanud sellele vastupidise!

Kolmandaks, mitte keegi ei ole seda Kāmenei antud tuumarelvade keelavat määrust — hetkel maailma tähtsaimat fatvaad! — dokumendina näinud, ei oska seda lokaliseerida ega sealt sõnagi tsiteerida. Selline asjaolu aga on ülimalt kummaline, sest fatvaade üllitamine Iraani kõrgvaimulike poolt on tänapäeval täpselt reguleeritud protsess:

²⁰ „The Fatvaa on Terrorism has been officially endorsed by Al-Azhar University in Cairo, Egypt“ — vt: *Fatvaa*.

- määrused peavad järgima klassikalise islami nõudeid sisult ja vormilt;
- need avaldatakse trükituna nii pärsia kui ka arabia keeles, mille vaimulikud on oma allkirja ja pitsatiga kinnitanud;
- määrused registreeritakse ja kogutakse kokku, misjärel avaldatakse regulaarselt trükis eraldi fatvaakogumikena;
- juba aastakümneid ilmuvad Iraani vaimsesse ladvikusse kuuluvate usu-meeste fatvaad ka nende endi veebilehtedel.

Kuid mitte üheski fatvaakogumikus seda „tuumafatvaad“ ei ole ega leia seda ka ‘Ali Kāmeni ametlikul kodulehel Khamenei.ir, kus tema esimene määrus pärineb juba aastast 1991. Tõsi küll, seal on mitmeid Kāmeni üldsõnalisi avaldusi, millega Iraan vastustab massihävitusrelvade kasutamise ja tootmise (*Ayatollah...*), kuid need väljaütlemised ei kujuta endast mitte ühegi määratluse järgi fatvaad. Seega ei suuda teaduskirjanduses mitte keegi viidata sellele Kāmeni fatvaa tekstile ega esitada sellest ainsamatki tsitaati, mispeale lepatakse järeldusega, et „Kāmeni erinevad avaldused, milles ta vastustab tuumarelvade tootmise, ladustamise ja kasutamise, kujutavadki endast fatvaad“ (Eisenstadt, Mehdi 2011: ix, 14–15). Ja siis pole midagi imestada, et „tuumafatvaal“ puudub isegi kindel „sünniaasta“, daatumist rääkimata: ühed määratlevad selle „antuna suusõnaliselt ja suurema kärata 1990. aastate alguses“ (Porter 2014), teised peavad seda Kāmeni 2010. aasta läkituseks Rahvusvahelisele Tuumadesarmeerimise Kongressile (*Supreme...* 2010; Ali Khamenei’s... 2019), kuid erinevaid variante võib kohata veel poole tosina jagu.

Suurt läbimurret ihkav Obama administratsioon vajas sellise fatvaa olemasolu avaliku arvamuse kallutamiseks tuumadiili kasuks. Arvata-vasti mindi iraanlaste propaganda õnge, mis juba aastaid varem oli maailma rahustamiseks oma riiklikus välispoliitika teadusväljaandes *Iranian Review of Foreign Affairs* lasknud käibele kujutelma, et Kāmeni erinevad massihävitusrelvi vastustavad sõnavõttud „kujutavadki endast usujuhi vaatekohta, s.t fatvaad tuumarelvade keelamisest...“ (Sirjani 2013: 65). Ameeriklaste lihtsameelsust näitab ka asjaolu, et neil ei tulnud pähegi nõuda Iraanilt, et nende usujuht Kāmeni selgesõnaliselt kordaks määrust klassikalise fatvaa vormis koos allkirja ja pitsatiga, nii et see kõigile selgelt ning ühemõtteliselt näha oleks.

7. Kõige veidramad fatvaad

Islamimaailma juhtivad vaimulikud saavad vahel hakkama esmapilgul vägagi kummaliste määrustega, mis tegelikult kujutavad endast puht-teoreetilis-juriidilisi arutelusid, mille täitmist ei eeldatagi. Ja veel vähem saab selliste fatvaade põhjal teha üldistavaid järeldusi islami olemusest või islamimaailmas valitsevast olukorrast. Mõnikord aga jõuavad säherdused ediktid kohalikku ajakirjandusse, mis lisaks üldrahvalikule pilkele võib kaasa tuua ka määruses öeldu edasise moonutamise ja üleilmseks libauudiseks kujunemise. Puhuti aga saavad sealsed helgeimad pead maha tõepoolest vaimupimedusest ajendatud määrustega. Alljärgnevalt ongi vaadeldud pool tosinat kurikuulsamat näidet.

„**Hüvastijātu suguühe**“ (*al-wadā` maḍāḡi`a*). Maroko islamiõpetlase ja parlamendisaadiku `Abd al-Bārī az-Zamzamī ibn as-Saddīqi (sünd 1943) 2011. a mais antud fatvaa järgi olevat teoreetiliselt islamis lubatud mehel astuda sugulisse vahekorda äsja surnud abikaasaga, kuid see akt on moraalselt taunitav kui nekrofilia ja vaid väärustunud isik teeks seda. Kuid samas selgitab õpetlane analoogia printsiibile (*qiyās*) toetudes, et keelatud see poleks, rõhutades: „Pole suurelike asi ümber teha Allahi seadusi.“ (Moroccan..., alates 1:30) Loomulikult polnud sellise fatvaa puhul tegu millegi muu kui üksnes teoreetilise aruteluga, mida islami õigusteoorias ja ka jurisprudentsi õppepraktikas leidub hulgi ning auväärt islamiõpetlasel polnud vähimatki kahtlust, et mitte ükski terve mõistusega isik ei pea seda praktiliseks juhtnööriks. Kuid see määrus on hea näide sellest, kuidas taolised veidrad fatvaad islamimaailma poolsekuulaarsete riikide ilmaliku meelelaadiga inimestele omajagu nalja teevad ning hakkavad elama oma elu, tehes liiga mitte ainult määruse autorile, vaid ka islamile üldiselt, ja jõuavad rahvusvahelise meedia kaudu otsapidi isegi Maarjamaale.

Nimelt kirjutati sellest fatvaast Egiptuse päevalehes *al-Ahrām* (24.04.2012), viidates „umbmäärastele juttudele“ seadusest, mis võimaldaks „hüvastijātu suguühet“ kuue tunni jooksul pärast abikaasa surma (as-Samie 2012) — see võis endast kujutada pilget just toona võimule pürginud Muslimite Vennaskonna pihta. Järgmisel päeval arutleti selle artikli üle ühes Egiptuse *talkshow's*, kust selle üles korjas araablaste ingliskeelne uudisteagentuur al-Arabiyya, kuid moonutades jutu mõtet, justkui toimuksid arutelud sellise seaduseelnõu üle juba Egiptuse

parlamendis (Farewell intercourse 2012)! Sealt leviski uudis kulutulena lääne peavoolumeediasse, kust see aga kohe eemaldati (vähemalt BBC-s ja Reutersis ilmus see vaid korraks), samas jõudis sealt ikkagi vohada edasi ääremaade sopalehtedesse, sinna jäädeski (vt näiteks *Postimees* 2012; *Õhtuleht* 2012).

„**Meeskolleegi rinnaga imetamine**“. Isegi islamimaailma vaimne keskus al-Azhar pole seoses fatvaadega jäänud piinlikest vahejuhtumistest puutumata. Nimelt ilmus Egiptuse päevalehes *al-Waṭānī al-yawm* (15.05.2007) ülevaade al-Azhari ülikooli religiooniteaduste osakonna pärimusteaduse õppetooli õppejõu ja islamivaimulikust islamiteaduste doktori ‘Izzat Atiyya määrusest, mis pakub sunnale tuginedes lahenduse, kuidas omavahel suguluses mitteolevad mees ja naine võiksid samas ruumis töötada islamiga sätestatud segregatsiooni nõudeid rikkumata: naiskolleeg imetagu meeskolleegi sümboolselt oma rinnaga, mis muudaks nad islamiseaduse silmis lähisugulasteks, seega on neil võimalik viibida üksteise lähedal. Kahtlemata on idee saadud sunnast, kus tõepoolest leiduvad peatükid, nagu „Täiskasvanu rinnaga toitmine“ (*Sahih Muslim* 1999, Vol. 4: 103–106). Juba järgmisel päeval puhkes sellise uudise peale Egiptuse meedias ja parlamendis pahameeletorm, mille tulemusel viidi al-Azharis läbi distsiplinaarjuurdlus dr Atiyya suhtes. Piinlik lugu päädis Egiptuse ülemmufti ‘Alī Ğum‘a (sнд 1951) teatega, et niivõrd kentsakate teemade püstitamise vältimiseks tulevikus hakatakse välja töötama fatvaade andmise üldkehtivaid reegleid.²¹

Prohvet Muḥammadi ja kaameli uriini joomise fatvaad. Ülemmufti Ğum‘a pidanuks vaikima, sest järgnevalt otsisid irvhambad välja veelgi kummalisema määruse, mis oli ilmunud mõni aasta varem tema enda raamatus *Ad-Dīn wa-l-hayāt: Al-fatāwā al-miṣrīya al-yawmīya* (*Religioon ja elu: Tänapäevase Egiptuse fatvaad*), ning avaldasid sellest 2007. a mais Egiptuse ajakirjanduses katkendeid. Nimelt arutleb ülemmufti fatvaa teemal, et prohvet Muḥammad oli nii püha ja puhas, et teoreetiliselt oleks tema uriini joomine igale usklikule eriline õnnistus — hoolimata asjaolust, et islami järgi on kehaeritised rüvedad! Selline argumentatsioon põhineb ühel *ḥadīṭ*’il, milles prohvet urineerib

²¹ Kuigi kogu vahejuhtumit kajastati aktiivselt ajakirjanduses, pole vastavad araabiakeelsed artiklid praegu enam internetis kättesaadavad; siiski on veel säilinud arutelu sel teemal mõnes sunniitide portaalis, vt näiteks Al-Azhar fatwa... 2007 ning kokkuvõtvalt ka lääne meedias, vt *Breastfeeding*... 2007.

ööselt anumasse, millest joob kogemata üks unine naine, kellele Muḥammad lausub hommikul naerdes: „Ei valuta sinu kõht pärast seda enam mitte kunagi.“²²

Kuid selliste vaid teoreetiliste pooljaburate targutuse kõrval leidub tunduvalt kahjulikumaid määrusi, mis ka nüüd, 21. sajandil õhutavad muslimeid end ravima kaameli uriini joomisega. Keskselt kohaks on sellistes määrustes peamistes sunnakogumikes (reeglina peatükis „Meditsiin“) antud prohvet Muḥammadi nõuanded „juua kaameli uriiniga segatud piima“ (al-Bukhari 1997, Vol. 7: 329). Näiteks populaarseimas internetifatvaade foorumis islamqa.info leidub 2006. aastal antud soovitus „Kaameli uriini joomise hüvedest“ (Fawā'id... 2006), milles tsiteeritakse sellist „ravimeetodit“ propageerides nii sunnat, keskaegseid õpetlasi kui ka tänapäeval Saudi Araabias läbi viidud „teadusuuringuid“. Siinkohal olgu lisatud, et mainitud määruse ingliskeelne tekst on foorumist hiljuti eemaldatud, eeldatavasti liigse väljanaermise tõttu „uskmatute“ poolt, kuid selle araabiakeelne algtekst, mida on nüüdseks loetud ligikaudu poolelt miljonilt erinevalt IP-aadressilt, on kenasti alles.²³ Nii siis pole midagi imestada, et Egiptuses hakkasid Muslimite Vennaskonna lühikese võimutsemise ajal aastatel 2012–2013 islamimaailma „islami-intellektuaalid“ ühtäkki sellist ravimeetodit propageerima. Niilusemaal igati auväärse (kuid sisult pseudoteadusliku) institutsiooni Koraani Teadustähenduste Komitee Egiptuse esimees dr Zaghlul al-Naggari kuulutas kodumaises telesaates (16.09.2012) uhkusega: „Järgides prohvetlikku sunnat, on mõned Egiptuse haiglad kasutusse võtnud ravimeetodi, mis põhineb kaameliuriini joomisel!“²⁴ Seega pole midagi imestada, et tulenevalt surmajuhtumitest kaamelikasvatajatest beduiinide hulgas on WHO korduvalt muslimeid manitsenud sellisest tegevusest hoiduma (Middle East... 2015).

²² Selle fatvaa tsiteeringuid ja asjaolusid vt salafiidide araabiakeelses foorumist (Hawla... 2007), kus see muide ka omakorda ümber lükatakse.

²³ Arvatavasti just mainekujunduse eesmärkidel eemaldatud ingliskeelne tekst oli varem leitav <http://islamqa.info/en/83423>

²⁴ Veel hiljuti oli telesaade vaadatav <http://www.youtube.com/watch?v=r5nv292dN4c> Esimesed 20 sekundit on dr al-Naggari sõnavõtt, järgneb ilmalike teadlaste äge vastureaktsioon, kuid nende väited, et uriini kogunevad organismi kõige toksilisemad ühendid, surus dr al-Naggari maha vastuväitega, et tema on saates osalejatest vanim ja seega teab kõige paremini! Ülevaadet saates räägitust vt Ibrahim 2012; teemast üldisemalt vt Ibrahim 2020.

Lapiku Maa ümber tiirlev ilmaruum eesotsas Päikesega. Kuid lisaks õigusteoreetilistele targutustele ja nende pseudoteaduslikele edasiarendustele on välja antud ka lihtsalt rumalusest tulenevaid fatvaasid. Üks kuulsamaid on 20. sajandi ühe autoriteetsema islamiõpetlase, Saudi Araabia ideoloogilise isa ja vaimse valvuri, ülemmufti ‘Abdu-l-‘Aziz ibn ‘Abdullāh ibn Bāzi (1910–1999) 1966. a antud ja 1982. a korratud määrus, mis tõlkes kõlab nii: *Traditsioonilised ja tunnetuslikud tõestused võimalustest minna üles planeetidele, Päikese ja Kuu tiirlemisest ning Maa paigalpüümisest*. Koraaniajaatidele, sunnale ja teistele keskaegsetele allikatele viidates ning „silmnähtavaid fakte“ esitades kuulutab ülemmufti selles Päikese ümber lapiku Maa tiirlevaks (Ibn Bāz 1402/1982: 36). Siinkohal tuleb ibn Bāzi auks tunnistada, et kui saudid määrust häälekalt vastustama hakkasid ja Saudi Araabia esimene kosmonaut kohtumisel auväärt usuisaga kinnitas, et ka oma silmaga kosmosest vaadates on kõik ikkagi silmnähtavalt vastupidi fatvaas sätestatule, oli mufti valmis kuluaarides oma eksimust ka tunnistama (Lacey 2009: 114–117). Samas pole teada, et ta oleks uue määrusega oma seisukohta revideerinud!

8. Perverssete ja veidrate määruste pööramine äärmusliku islami vastu

Suguühe eelpuberteedialisega. Kuid leidub ka perversseid ja kummalisi fatvaasid, mida nii islamimaailma elanikud ise kui ka ideoloogilised vaenlased raja taga on hakanud ära kasutama äärmusliku islami ja tõsi-meelsete usutegelaste vastu. Rõlgeimate fatvaade hulka kuulub Iraani kõrgeima usujuhi ja Iraani Islamivabariigi looja al-Ḳumayni õigusalas teoses *Tahrīr al-wasīla (Meetodi selgitus)* leiduv fatvaa, mis lubab tõsi-meelsetele šiiitidele väikelaste (s.t abiellumise alampiiriks olevatest üheksa-aastatest veel nooremate) räiget seksuaalset väärkohtlemist:

Ei tohi mees suguühmesse astuda naisega enne tolle üheksa eluaasta täitumist, olgu nad [omavahel] abielus või mitte; mis puutub aga teisi naudin-

guid nagu eelmäng,²⁵ hõõrumine, [seks] reite vahel²⁶ — seda võib teha ka rinnalapsega. Aga kui mees astub naisega suguühtesse enne [naise] ühek- sandat eluaastat, kuid pole temalt süütust võtnud, ei lange selle tulemu- sel mehele suuremat süüd; aga kui mees põhjustab tüdrukule neitsinaha katkemise, sisemisi vigastusi [---],²⁷ siis on selline tegevus keelatud ning mees peab alatiselt ülal pidama seda tüdrukut, kuid eraldi teises kohas ning mitte mingil juhul ei lähe see naine mehe abikaasa juurde (al-Ḳumainī 1418/1998, 2: 221, kõige alumine lõik).

Lühidamalt ja mitte selliste graafiliste detailidega, kuid samuti mõista andes, et eelpuberteediealisega on suguühe lubatud tingimusel, et süü- tust ei võeta, leidub al-Ḳumayni teises peamises, farsikeelses õigusalasest teoses *Tauḍīḥ al-masā`il* (*Küsimuste selgitus*), kus leidub järgnev fatvaa, mille keskne osa kõlab:

Kui mees kosib endale naiseks eelpuberteediealise tüdruku või sellise, kel veel üheksa eluaastat täitunud pole, ning mees temasse suguühtes siseneb ja kui seda [neitsinahka] vigastab, siis ei tohi see mees enam mitte kunagi selle naisega intiimvahekorda astuda (al-Ḳumainī 2010: 429, nr 2410).

Viiteid sugulisele läbikäimisele alla üheksa-aastasega leiab sellest teks- tist veel kümne ligi. Tänapäevaste iraanlaste auks tuleb tunnistada, et suhtumine vanameeste poolt alaealiste kosimisse on vaat et üksmeel- selt negatiivne. Väljaspool Iraani aga põhjustavad usutegelaste taoli- sed seksuaalpatoloogilised targutused loomulikult piinlikkust ja seega pole imestada, et mainitud teose tõlked Euroopa suurematesse keeltesse püüavad selliseid kohti üldse välja jätta (Khomeini 2001).

²⁵ *al-lams bi-šahwa* — 'kirglik katsumine'.

²⁶ *at-taḥfīz* — raske on täpselt öelda, mida selle terminiga väljendatakse, see tuleb sõnast *faḥz* — 'reis'. Lane'i sõnaraamat märgib, et see väljend kätkeb muuhulgas ka naise reitega seotud tegevusi, sh ka suguühet (Lane 1863–1893, 6: 2349, I tulp ülal). Võimalik, et siin peaks olema hoopis *at-tahfīz* — 'stimuleerimine', sest nagu kurjad keeled rää- givad, olnud al-Ḳumainī arabia keel nii läbi imunud pärsia keele mõjudest, et teksti toimetanud Liibanoni šiiidid said suure islamiõpetlase kirjapandust vaevalt aru (Taḥeri 1986: 112).

²⁷ Järgneb kirjeldus, milliseid jäävaid kahjustusi mees võib põhjustada, olles suguühtes alla üheksa-aastase tüdrukuga, need on jäetud mul tõlkimata.

Iraani poliitilised vaenlased aga kasutavad taolisi tekste ära sealt inimloomuse vastaseid kohti välja noppides, et koostada parajat ideoloogilist malakat ajatollade režiimi vastu, nagu ilmneb ameeriklaste poolt 1980. aastatel välja antud u 80-leheküljelises raamatukesest *The Little Green Book of Ayatollah Khomeini*, kus mõni nendest ülaltoodud kohtadest on ka kenasti leitav (*The Little...* 1985: 56).

Seks loomadega. Kuid egas sellega manipulatsioonid piirdu. Ajatollade režiimi suurimad vaenlased ilmalike välisiraanlaste näol kasutavad ära lääne inimeste väheseid teadmisi islamist ja asjaolu, et al-Ḳumainī fatvaades leidub tõepoolest imelikke seisukohti, millele tuginedes omistatakse usujuhile veel selliseid määrusi, mida ta mingil juhul poleks anda saanud. Sellistest manipulatsioonidest on üks kurikuulsamaid järgmine. Lähis-Ida ja Kesk-Aasia mahajäänud piirkondades oli sodoomia varem tõepoolest piiratud kujul levinud. Seega pole midagi imestada, et al-Ḳumayni rõhutab korduvalt oma kahes fatvaadekogumikus *Tahrīr al-wasīla's* ja *Tauḍīh al-masā'il*'is vajadust keelata nende loomade liha söömist, kellega inimene on sugulisse vahekorda astunud: selline lojus tuleb sõltuvalt oludest müüa/hukata/põletada (al-Ḳumainī 2010: 444, nr 2631–2632). Kuna aga vastavad kirjakohtad käsitlevad toidu- ja rituaalse puhtuse teemat, siis ei mainita siin nii šiiismis kui ka sunnismis ühemõtteliselt väljendatud üldteada seisukohta, et igasugune loomapilastus on karmilt karistatav — Iraani Islamivabariigi karistusseadustikus on see määratletud raskeimate kuritegude (*hudūd*) kategooriasse just al-Ḳumayni vaadetele tuginedes.

Kuid nimetatud kirjakohtadega manipuleerides on islamirežiimi vastased käibe le lasknud teadliku vale, justkui lubaks al-Ḳumayni oma määrustega seksi lammaste, lehmade ja kaamelitega juhul, kui selline loom pärast hukatakse (Iran... 2012; Swenson). Kahjuks on selline ebateaduslik nonsenss levinud ka populaarteaduslikku kirjandusse (Amayreh 2017: 118), interneti-väljaannetest rääkimata (Talk: Tahrir al-Wasilah; The top ten... 2013).

Kurikuulus „jalgpallifatvaa“. Kuid egas sellistest fatvaamanipulatsioonidest ole vabad ka sunniitlike riikide võimud. Viimaste aastakümnete sadade jalgpalli teemal antud fatvaade hulgas, mis käsitlevad riietumist, käitumist, selle mängu ühiskondlikke aspekte ja mida kõike muud,²⁸ võib vahel nii mõndagi veidrat leida. 2005. a augustis Saudi

²⁸ Osa nendest on kogutud aadressile <http://www.almeshkat.net/vb/showthread.php?t=107186>

Araabia mufti ‘Abdallāh an-Nağdī antud määrus õhutas sportlasi maist jalgpallimängu treenides kõrgeimaid ideaale silmas pidama: seda mängu harjutatagu kehalise sitkuse kasvatamiseks uskmatutest erinevate reeglitega, treeningu eesmärgiks olgu asumine Iraaki ameeriklaste vastasse džihaadi. Kuna aga selline määrus vastandus otseselt Saudi Araabia poliitilistele huvidele — on ju ameeriklased saudide sõjalis-poliitilised liitlased, kes likvideerisid suurima ohu Saddam Husseini näol —, siis hoolitsesid saudi eriteenistused mitte ainult määruse originaalteksti massimeediast ja internetist eemaldamise, vaid ka määruse moonutatud ning katkendlikul kujul lekitamise eest riiklikku päevalehte *al-Waṭan*, mis kogu fatvaa üldrahvalikuks naljaks muutis (25.08.2005), näiteks kõlab üks tüüpiline koht sealt nii:

Mängige jalgpalli oma tavariietes või pange selga midagi rahvuslike kehakatete taolist, kuid ärge mängige värvilistes trennipükstes ega nummerdatud särkides: need on Öhtumaade ja uskmatute riieteks, seetõttu hoiduge hoolega nihukeste rõivaste kandmisest!“ (Admon 2005)

Al-Waṭan’ist korjasid sellise pila üles teised araabiakeelsed meediaväljaanded selle sisu omakorda moonutades ja nii hakkasid ilmuma kõmulood pealkirjadega, nagu „Jalgpalli mängimine lubatud vaid pidžaamades“ (Fatwā ġarība... 2005).

Kirjandus

‘A b d a s - S a m i e, ‘Amr 2012. Al-wadā‘ maḍāğī‘a. *al-Ahrām*, 24.04

A d m o n, Y 2005. Anti-Soccer Fatwas Led Saudi Soccer Players to Join the Jihad in Iraq. MEMRI, October 7. <https://www.memri.org/reports/anti-soccer-fatwas-led-saudi-soccer-players-join-jihad-iraq>

A ‘ l a a, Qahr Ud’dayyaan 2012. “*Minhaaj ish’shaytaan*”: Wrath of the almighty ruler upon the path of Satan: An analysis of the corrupt beliefs and abhorrent actions of “Professor Tahir Alqadri” in light of decrees from ahle sunnah scholars. — *Ahlesunnat*, 28.02. <http://www.ahlesunnat.biz/qahr.pdf>

a l - A z h a r f a t w a ... 2007 = Al-Azhar fatwa on adult suckling. — Egyptsearch.com, May-June http://www.egyptsearch.com/forums/ultimatebb.cgi?ubb=get_topic;f=10;t=003202

a l - B u ḥ ā r ī, Muḥammad 1997. *The Translation of the Meanings of Sahih Al-Bukhari: Arabic-English*. Tr. Dr. Muḥammad Muhsin Khan. 9 vols. Riyadh: Darussalam

a l - Ğ a z ā l i, Abū Ḥamid 1964. *Faḍā’ih al-bāṭiniya*. Kuwayt — Hawallī: Mu’asasat dār al-kutub at- ṭaqāfiya

a l - Ḳ u m a y n ī, Imām Rūḥallāh al-Mūsawī 1418/1998. *Tahrīr al-wasīla*. Dimašq: Safāra al-ğumhūriya al-islāmiya al-İrāniya bi-Dimašq

a l - Ḳ u m a y n ī, Imām Rūḥallāh al-Mūsawī [2010]. Tauḍīḥ al-masā’ il. Markaz-i Taḥqīqāt-i Rāyānah’ī qā’imiyya Işfahān 1359/1980. — *Tihrān Dār al-Qur’ān al-Karīm*
[http://dl.aviny.com/Ahkam/pdf/imam-khomeini\(Aviny.com\).pdf?title=%D8%B1%D8%B3%D8%A7%D9%84%D9%87%20%D8%A7%D9%85%D8%A7%D9%85%20%D8%AE%D9%85%DB%8C%D9%86%DB%8C](http://dl.aviny.com/Ahkam/pdf/imam-khomeini(Aviny.com).pdf?title=%D8%B1%D8%B3%D8%A7%D9%84%D9%87%20%D8%A7%D9%85%D8%A7%D9%85%20%D8%AE%D9%85%DB%8C%D9%86%DB%8C)

a l - M a r ğ i ‘ ... 1435/2013 = al-Marğī‘ al-‘irāqī al-Ḥā’iri yafta min Qum bi-ğawāz al-qitāl ila ğānib niżām Asad 2013. — *Al-Awsat*, şafar 12/16.12. <http://archive.aawsat.com/print.asp?did=754081&issueno=12802>

a l - M i ‘ y ā r = al-Mi‘yār al-mu’rib wa-al- ğāmi‘ al-muğrib ‘an fatāwā ahl İfriqīya wa-l-Andalus wa-l-Mağrib, 1981–1983. ar-Rabāt: Wizārat al-awqāf wa-ş-şu‘ūn al-islāmiya lil-Mamlaka al-Mağribīya

A l i K h a m e n e i ‘ s ... 2019 = Ali Khamenei’s fatwa against nuclear weapons 2019. — Wikipedia, last edit August 8. https://en.wikipedia.org/wiki/Ali_Khamenei%27s_fatwa_against_nuclear_weapons

A m a y r e h, Khalid 2017. *My Story with the Shiites: Major Contradictions in the Shiite Imami Religion*. Strategic Book Publishing & Rights Agency

a r - R ū ḥ ā n ī, Sayyid Muḥammad Sādeq Ḥussaynī 2013. *Ad-difā' 'an marqad ...*, 07.04. <http://www.rohani.ir/ar>

A p p i g n a n e s i, Lisa 1990. *The Rushdie File*. Syracuse University Press

A y a t o l l a h ... = Ayatollah Khamenei's opinion on nuclear issue. — Khamenei.ir. <http://english.khamenei.ir/Opinions/tuclear>

B a r t a l, Shaul; Nesya R u b i n s t e i n - S h e m e r 2017. *Hamas and Ideology: Sheikh Yūsuf al-Qaradāwī on the Jews, Zionism and Israel*. London: Routledge

B r e a s t f e e d i n g ... 2007 = Breastfeeding fatwa causes stir. — BBC, May 22. http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/6681511.stm

C a r y l, Christian 2010. Sheikh to terrorists: Go to hell. A Pakistani cleric declares jihad on suicide bombers. And the story is just beginning, April 14. <https://foreignpolicy.com/2010/04/14/sheikh-to-terrorists-go-to-hell/>

C a m p b e l l, Jacob 2014. Tens of thousands of Shiites worldwide join Iran's foreign legion. — *Clarionproject*, July 29. <http://www.clarionproject.org/analysis/tens-thousands-shiites-worldwide-join-irans-foreign-legion>

C o m p i l a t i o n ... 2004 = *Compilation of Usama Bin Laden statements 1994 – January 2004*. — *FBI's Report*. <https://fas.org/irp/world/para/ubl-fbis.pdf>

E I = *Encyclopaedia of Islam* 1960–2005. 2nd ed. 12 vols. Ed. by P. J. Bearman, Th. Bianquis, C. E. Bosworth, E. van Donzel, W. P. Heinrichs et al. Leiden: E. J. Brill

E i s e n s t a d t, Michael; Khalaji M e h d i 2011. Nuclear fatwa religion and politics in Iran's proliferation strategy. — *Policy Focus*, No. 115, September <https://www.washingtoninstitute.org/uploads/Documents/pubs/PolicyFocus115.pdf>

F a r e w e l l i n t e r c o u r s e 2012. — *Al-Arabiya News*, 26.04

F a t a h, Tarek 2013. Tahir-ul-Qadri says one thing in English, another in Urdu. — *Ifpress.com*, January 18. <http://www.Ifpress.com/2013/01/18/tahir-ul-qadri-says-one-thing-in-english-another-in-urdu>

F a t v a a = Fatvaa on terrorism. — Wikipedia. https://en.wikipedia.org/wiki/Fatvaa_on_Terrorism

F a t w ā ḡ a r ī b a ... 2005 = Fatwā ḡariba: kurat al-qadam ḥarām illa bi-ṭawb an-nawm. — *Elaph*, 25.08. <https://elaph.com/Web/NewsPapers/2005/8/85882.html>

F a w ā ' i d ... 2006 = Fawā'id šarb abwāl al-ibal. — *Islamqa.info*, 03.28. <https://islamqa.info/ar/answers/83423/%D9%81%D9%88%D8%A7%D9%89%D8%AF-%D8%B4%D8%B1%D8%A8-%D8%A7%D8%A8%D9%88%D8%A7%D9%84-%D8%A7%D9%84%D8%A7%D8%A8%D9%84>

Г а н и н А. В 2016. Кровавые уроки шестнадцатого года. Восстание 1916 г. в Семиреченской области. — *Журнал российских и восточноевропейских исторических исследований*, № 1 (7), с. 94–124. <http://orenbkazak.narod.ru/PDF/Semirechje1.pdf>

G e r š m a n, Helen 2017. *From Terrorist Leader to Voice of ġihād: A Rhetorical Analysis of Usāma ibn Lādin's Messages*. School of Humanities, Tallinn University, Tallinn, Estonia. <https://www.digar.ee/arhiiv/et/download/273314>

G u n a r a t n a 2013 = G u n a r a t n a, Rohan, Jolene Jerard, Salim Mohamed Nasir (eds) 2013. *Countering Extremism: Building Social Resilience Through Community Engagement*. London: Imperial College Press

H a l l a q, Wael B. 1997. *A History of Islamic Legal Theories: An Introduction to Sunnī usūl al-fiqh*. Cambridge University Press

H a l l a q, Wael B. 2001. *Authority, Continuity, and Change in Islamic Law*. Cambridge University Press

H a l l a q, Wael B 2009. *An Introduction to Islamic Law*. Cambridge University Press

H a r v e y, L. P. 2005. *Muslims in Spain, 1500 to 1614*. Chicago: University of Chicago Press

Ҳ а в л а ... 2007= Ḥawla fatwā ad-duktūr ‘Alī Ğum‘a hal bül an-Nabī ṭāhir ... — Eltwhed.com, June. <http://www.eltwhed.com/vb/showthread.php?9434-%CD%E6%E1-%DD%CA%E6%EC-%C7%E1%CF%DF%CA%E6%D1-%DA%E1%EC-%CC%E3%DA%C9-%E5%E1-%C8%E6%E1-%C7%E1%E4%C8%EC-%D8%C7%E5%D1-%E6%CA%CD%DE%ED%DE-%E1%E1%CD%CF%ED%CB>

H e n d r i c k s o n, Jocelyn 2009. *The Islamic Obligation to Emigrate: Al-Wan-sharisi's Asna al-matajir Reconsidered*. Dissertation. Emory University

H o v s e p i a n - B e a r c e, Yvette 2015. *The Political Ideology of Ayatollah Khamenei: Out of the Mouth of the Supreme Leader of Iran*. (UCLA Center for Middle East Development (CMED) series, Book 9) New York: Routledge

H u r g r o n j e, Snouck 1915. *The Holy War “Made in Germany”*. New York: Joseph E. Gillet Publisher, London: G. P. Putnam's

I b n B ā z, ‘Abdu-l-‘Azīz 1402/1982. *al-Adilla al-naqliyya wa-al-ḥissiyya ‘alā imkān aṣ-ṣu‘ūd ilā al-kawākib wa-‘alā ġarayān aṣ-šams wa-al-qamar wa-sukūn al-arḍ*. ar-Riyāḍ: Maktabat ar-Riyāḍ al- Ḥadīṭa

I b n L a a d i n, Shaykh Usaamah 1996. *Declaration of War Against the Americans*. Azzām Publications. http://www.homelandsecurityus.net/osama%20posts/declaration_of_war_against_the_a.htm

I b r a h i m, Raymond 2012. 'Sharia-Medicine': Egyptian clinic treats people with camel urine per prophet's advice. — *Middle East Forum*, October 1. <http://www.meforum.org/3351/sharia-medicine-camel-urine>

I b r a h i m, Raymond 2020. Camel urine: Islam's 'best cure' for coronavirus. — *Middle East Forum*, April 28. <https://www.meforum.org/60765/camel-urine-islam-best-cure-for-coronavirus>

I r a n ... 2012 = Iran: The sharia manual of the shia 'supreme' leader Ayatollah Khomeini: "Sex with infants and animals is ok". — *TheMuslimIssue*, August 22. <https://web.archive.org/web/20120824083404/http://themuslimissue.wordpress.com/2012/08/22/iran-the-spiritual-manual-of-the-shia-supreme-leader-ayatollah-khomeini-sex-with-infants-and-animals/>

K h o m e i n i, Imam Ruhollah 2001. *Tahrir al-wasilah*. Translated by Dr. Sayyid Ali Reza Naqavi. Tehran: Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works

K i d n e y s... 1999. Kidneys for Rushdie's head: Text of Iranian newspaper Kayhan's report on new threat to Salman Rushdie 1999. — *BBC*, December 29. http://news.bbc.co.uk/2/hi/world/monitoring/media_reports/582481.stm

L a c e y, Robert 2009. *Inside the Kingdom*. London: Arrow Books

L a n e, Edward William 1863–1893. *An Arabic–English Lexicon*. 8 vols. London, Edinburgh: Williams and Norgate

L ü d k e, Tilman 2005. *Jihad made in Germany: Ottoman and German Propaganda and Intelligence Operations in the First World War*. (Studien zur Zeitgeschichte des Nahen Ostens und Nordafrikas, v. 59) Münster: LIT Verlag

M a s u d 1996 = Masud, Muḥammad Khalid, Brinkley M e s s i c k, David Stephan P o w e r 1996. *Islamic Legal Interpretation: Muftis and their Fatwas*. Harvard University Press

M i d d l e E a s t ... 2015 = Middle East respiratory syndrome coronavirus (MERS-CoV). — *Saudi Arabia. World Health Organization*, July 24. <https://www.who.int/csr/don/24-july-2015-mers-saudi-arabia/en/>

M i s b a h i, Shamshad Ahmad 2012. The Islamic Ruling (decree) regarding Dr. Tahir Ulqadri. <https://issuu.com/abdullahaliattari/docs/edict-of-apostasy-on-dr-tahir-ulqad>

M o r o c c a n ... = Moroccan cleric Abd al-Bari al-Zamzami: Husbands may have sex with dead wife's corpse 2012. — *Memri*, 24.04. <http://www.memritv.org/clip/en/3426.htm>

N a g a t a, Masaki 2016. *Assessing Apostasy, Blasphemy and Excommunication: Takfir in Islam and Their Modern Application by States and Non State Actors*. Brunel Law School. <https://bura.brunel.ac.uk/bitstream/2438/14413/1/FulltextThesis.pdf%20>

P e t e r s, Rudolph 1979. *Islam and kolonialism*. The Hague: Mouton and Berlin: de Gruyter

P e t e r s o n, Üllar 2019. Ibn Taimiyya *Alaviitide vastane fatvaa*. — *Idakiri: Eesti Akadeemilise Orientaalseltsi aastaraamat* 2019; lk 81–114

P i p e s, Daniel 1990. *The Rushdie Affair: The Novel, the Ayatollah, and the West*. New York: Routledge

P o r t e r, Gareth 2014. When the Ayatollah said no to nukes. — *Foreign Policy* 16.10. <https://foreignpolicy.com/2014/10/16/when-the-ayatollah-said-no-to-nukes/>

P o s t i m e e s 2012 = Egiptuse mehed saavad õiguse seksida surnud naisega. — *Postimees*, 26.12

P o w e r, Carla 2010. Can a fatwa against terrorism stop extremists? — *Time*, Mar. 12. <http://content.time.com/time/world/article/0,8599,1969662,00.html>

Q u r e i s h i, Romeo C. 2011. *Winning the Long War: Amplifying Muslim Challenges to al-Qaeda*. Kansas, Fort Leavenworth: United States Army Command and General Staff College. School of Advanced Military Studies

R o g a n, Eugene 2016. Rival jihads: Islam and the Great War in the Middle East, 1914–1918. — *Journal of the British Academy*, 4, pp. 1–20

S a h i h M u s l i m 1999 = *Sahih Muslim: Arabic – English* 1999. Dehli: Adam Publishers & Distributors

S c h a c h t, Joseph 1979. *Origins of Muhammadan Jurisprudence*. Oxford University Press

S c h a c h t, Joseph 1983. *An Introduction to Islamic Law*. Oxford University Press

S h a h, Zia 2013. Different faces of prof. Tahir ul Qadri: You be the judge! — *The Muslim Times*, January 6th. <http://www.themuslimtimes.org/2013/01/law/different-faces-of-tahir-ul-qadri-you-be-the-judge>

S i r j a n i, Farhad Shahabi 2013. Iran's nuclear fatwa. — *Iranian Review of Foreign Affairs*, Vol. 4, No. 2, Summer 2013, pp. 57–80. <http://www.isrjournals.com/images/pdf/3.Shahabi%20Sirjani.pdf>

S k o v g a a r d - P e t e r s e n, Jakob 1997. *Defining Islam for the Egyptian state: Muftis and Fatvaas of the Dār al-Iftā* Leiden; New York: Brill

S t a t e m e n t ... 2015 = Statement by the President on the Framework to Prevent Iran from Obtaining a Nuclear Weapon 2015. The White House: Office of the Press Secretary, April 02. <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2015/04/02/statement-president-framework-prevent-iran-obtaining-nuclear-weapon>

S w e n s o n, Elmer. Ayatollah Khomeini's Gems of Islamism: Excerpts from some of the legendary Ayatollah's books, speeches, comments.

http://gemsofislamism.tripod.com/khomeini_works.html#answer_tahrir

S ü l d, Elo 2012. Paradiisineitsid: puutumatud kaunitarid tasuks usklikele ja märtritele sõjatandril. Ettekujutusi islami paradiisist ja paradiisineitsitest ning nende seos džihaadi ja märterlusega. — *Usuteaduslik Ajakiri*, 63, lk 103–127

Š u r ü ũ . . . 2017 = Šurūũ al-muftī 2017. — *Islamway.net*, 09.11. <https://ar.islamway.net/article/74982/%D8%B4%D8%B1%D9%88%D8%B7-%D8%A7%D9%84%D9%85%D9%81%D8%AA%D9%8A>

S y v e r s e n, Katheryne 2018. The Dogs of Hell?: A Discourse Analysis of the Fatwa on Terrorism and Suicide Bombings. Master's Thesis in Religion and Society. Faculty of Theology, Universitetet Oslo. <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/62896/Master-Thesis-Katheryne-Syversen.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

T a h e r i, Amir 1986. *The Spirit of Allah: Khomeini and the Islamic Revolution*. Bethesda, Md.: Adler & Adler

T a h i r - u l - Q a d r i, Muḥammad 2010. *Fatvaa on Terrorism and Suicide Bombing*. London: Minhaj-ul-Quran International

T a l k : T a h r i r a l - W a s i l a h . — Wikipedia. https://en.wikipedia.org/wiki/Talk%3ATahrir_al-Wasilah

T h e I d e o l o g y ... 2013 = The ideology and politics of Pakistani religious leader Dr. Muḥammad Tahir-ul-Qadri. — *MEMRI Inquiry & Analysis* No. 920, January 15

T h e L i t t l e ... 1985 = *The Little Green Book: Selected Fatawah and Sayings of the Ayatollah Mosavi Khomeini*. Translated into English by Harold Salemsen. Bantam Books. <https://archive.org/details/TheLittleGreenBook--AyatollahKhomeini>

T h e Q a r a d a w i ... 2004 = The Qaradawi Fatwas 2004. — *Middle East Quarterly*. Summer, pp 78–80 <https://www.meforum.org/646/the-qaradawi-fatwas>

T h e t o p t e n ... 2013 = The top ten bizarre sex fatwas. — *I-politics*, 30.05. <https://ipolitics.ca/2013/05/30/the-top-ten-bizarre-sex-fatwas/>

T u f a i l, Ahmad 2013. The ideology and politics of Pakistani religious leader Dr. Muḥammad Tahir-ul-Qadri. — Middle East Media Research Institute, January 15. <http://www.memri.org/report/en/o/o/o/o/o/840/6933.htm>

W e l l e r, Paul 2009. *A Mirror For Our Times: 'The Rushdie Affair' and the Future of Multiculturalism*. Uitgever: Bloomsbury Publishing

Õhtuleht 2012 = Seadus: Egiptuses võivad mehed peagi seksida ka oma surnud naisega. — *Õhtuleht* Online, 27.04. <https://www.ohhtuleht.ee/474693/seadus-egiptuses-voivad-mehed-peagi-seksida-ka-oma-surnud-naisega>

Kaamel islamieelses Araabias

Helen Geršman

Islamieelse Araabia beduiinide kõrbeline rändav eluviis ja sellest tulenev materiaalse omandi miinimumini viimine on aluseks mitmele nähtusele. Üks tähtsamaid nendest on seotud keelega, mis ilmneb rõhutatult selgelt islamieelse luule minimalistlikus stiilis — minimaalsete vahenditega antakse edasi nii maksimaalset tähendust kui võimalik. Suurem osa on jäetud kujutlusvõimele. Araabiakeelsetel sõnajuurtel ja suuremas osas ka sõnadel puudub üks selgepiiriline tähendus, neid ümbritseb tähendusvägus. Luulekeel kasutab seda täies mahus ära, luues lugejale pilte kõrbeelust kogu tähendusvägus ulatuses. Siinkohal olen piirdunud araabia keele alase ja selle kasutusviisidest tuleneva teabega kaameli kohta islamieelses Araabias, mis on leitav araabia kirjandusest. Islamieelne luule pakub väga laia valiku kaameliga seotud sõnavarast ja hilisem araabia kirjandus püüab paljuski seda sõnavara seletada või leida täpseid tähendusvasteid muutunud ajaloolises reaalsuses.

Kaamelit tähistatakse väga paljude erinevate sõnadega, mida võiks ühest küljest lugeda pigem epiteetideks või metafoorideks kui sünonüümideks sõnale „kaamel“ (*ğamal*). Kindlasti viitab selline tähistajate rohkus¹ kaameli tähtsusele islamieelses Araabias, sest kaamelist said beduiinid peamist toidust, kehakatet ja varjualust. Sellise sõnavara võiks jagada kolmeks: spetsiifilist tähendust omav, liigile viitav, vanust, välimust, oskusi ja iseloomu kirjeldav ning islamieelse religiooniga seotut kirjeldav.

¹ Viidatakse 160 erinevale kaamelit tähistavale sõnale, vt EI: *ibil*.

Esimeses rühmas on neli spetsiifilise tähendusega sõna. *Ibil* tähistab liiki (nii dromedari kui ka baktriani), on kollektiivsubstantiiv tähenduses 'kaamelid, rühm kaameleid; kaamelite kari', millel puudub ainsuse vorm ja on grammatiliselt naissoost sõna. *Ba 'ir* tähistab ühte konkreetset kaamelit hoolimata soost, esineb grammatiliselt nii nais- kui ka meessoost sarnaselt sõnaga *insān* (ar k 'inimene') (vt Lane 1863: 226). *Nāqa* on naissoost kaamel ja *ġamal* on meessoost kaamel. Viimast võidakse kasutada ka sünonüümselt sõnaga *ibil* liigi tähistamiseks (*Ibid.*, lk 463; EI: *ibil*).

Al-Ġāhiz² teosest *Kitāb al-ḥayawān* saame huvitava kaameliliikide loetelu, mis pole küll lõplik, kuid annab sissevaate, milliseid kaameleid islamieelsed araablased tundsid ja kuidas neid nimetasid:

Kaamelite liike on järgmisi, nagu *'irāb*, *al-buḥt*, *al-fawāliġ*, *al-bahwaniyyāt*, *aš-šaršarāniyyāt*, *al-ḥūš*, *an-nuġb*. (Al-Ġāhiz 1965b: 145)

Nendest sõna *al-'irāb* tähistab seda kaamelit, keda peeti puhtalt Araabia päritolu kaameliks, kelleks oli dromedar. Tunnistus sellest on nähtav kasutatud sõnajuurest *'rb*. Seda sõna kasutatakse ka hobuse ja lehma kohta, kui neid peetakse puhast Araabia päritolu olevateks (Lane 1863: 1994). *Al-buḥt*'i all mõeldakse kas baktriani³ või kaamelit, kes on araabia emase üheküürulise ja Sindhist pärit kaheküürulise ristand⁴ (Lane 1863: 158). *Al-fawāliġ* on mitmus sõnast *fāliġ* ja võib tähistada suurt kaheküürulist kaamelit Sindhist või kaheküürulist kaamelit, kes ei ole ei *buḥt* ega *'irāb*, kas põhjusel, et tema üks küür on kuidagi pooleks jagu-

² Abū 'Uṭmān 'Amr ibn Baḥr (776/777–868/869), kes on rohkem tuntud nime all al-Ġāhiz ('punnsilm') oli varase Abbassiidide aja (750–1268) üks tähtsamaid proosaautoreid. Ta kirjutas nii mahukaid teoseid kui ka lühemaid uurimusi ja epistleid. Al-Ġāhizi teos *Kitāb al-Ḥayawān* (*Loomaderaamat*) ühendab suurel hulgal infot loomariigist ja islamieelsest Araabiast.

³ Tänapäeval kaldutakse eelistama ideed, et baktrian ja dromedar (mõlemad kodusutatud liigid) pärinevad metsiku kaameli *camel ferus* kahest alaliigist. Termineid kaksküür- ja üksküürkaamelite kui baktriani ja araabia kaameli tähistamiseks kasutas esimest korda Aristoteles (Potts 2004: 145–146).

⁴ Isasbaktriane olevat peetud dromedariga ristamise eesmärgil, et aretada nn paremat kaamelit. Emasbaktriane peeti ainult selleks, et saada puhtaid isaseid. Hübridid näevad välja nagu dromedarid, kuid on suuremad ja tugevamad ning kohanesid paremini külmalaga. Arheoloogilistel väljakaevamistel aastal 1994 leiti Araabia Ühendemiraatides Mleihas kaamelite haudu, milles oli ka hübride (Potts 2004: 156–157, 159).